

סימן ס: בעיות פוריות ובעיות בכוח גברא כעילה לגירושין

חלק א: בעיות פוריות כעילה לגירושין*

א. פתיחה	ז. הפריה חוץ גופית ומעמדה בהלכה
ב. דין הגמרא – כפייה על גט לצורך קיום מצוות	ח. שינוי המציאות והצעה לשינוי מדיניות
פרייה ורבייה	הפסיקה
ג. כפיית גט בבעל עקר	ט. מקרים חריגים – דיקור אשכים ותרומת
ד. כפייה על גט בתוך עשר שנים	ביצית
ה. מדיניות הפסיקה למעשה	י. סיכום
ו. הזרעה מלאכותית ומעמדה בהלכה	

א. פתיחה

המצווה להוליד ילדים הינה המצווה הראשונה שנכתבה בתורה, מיד לאחר בריאת האדם (בראשית א, כז-כח):

וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם: וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וְכִבְשׁוּהָ:

ספר החינוך (מצווה א) הסביר את חשיבותה הגדולה של המצווה:

משורשי מצווה זו כדי שיהיה העולם מיושב, שהשם ברוך הוא חפץ ביישובו, כדכתיב (ישעיהו מה, יח): 'לא תהו בראה לשבת יצרה'. והיא מצווה גדולה שבסיבתה מתקיימות כל המצוות בעולם, כי לבני אדם ניתנו ולא למלאכי השרת... והמבטלה ביטל עשה, ועונשו גדול מאוד, שמראה בעצמו שאינו רוצה להשלים חפץ השם ליישב עולמו.

אמנם המשנה במסכת יבמות (סה ע"ב) מביאה מחלוקת האם מצווה זו חלה על הנשים, והשולחן ערוך (אבן העזר סימן א סעיף יג) פסק כתנא קמא שהאישה אינה מצווה¹, אך כבר רחל

* תקציר חלק א פורסם לראשונה בתחומין ל (תש"ע), עמ' 245–255. המאמר נכתב בשנת תשס"ט. לקראת פרסום הדברים מחדש בספר הנוכחי, ולאור העובדה שהמציאות הרפואית משתנה במהירות לנגד עינינו, נבדקו מחדש הנתונים המספריים שצוינו במאמר, ועודכנו בהערות השוליים. כמו כן, התווסף סוף דבר שמצביע על כך שהקריאה שקרא מאמר זה אכן מתחילה להתקבל בפסיקה המעשית של בתי הדין.
1. עיין תוספות (גיטין מא ע"א ד"ה לא תהו ובבא בתרא יג ע"א ד"ה שנאמר), שכתבו שהאישה מצווה בחיוב מדברי קבלה של: 'לא תהו בראה לשבת יצרה' (ישעיהו מה, יח).

אימנו ביטאה את השאיפה הנואשת של כל אישה לילדים (בראשית ל, א): "וַתֹּאמֶר אֶל יַעֲקֹב הֲבֵה לִי בָנִים וְאִם אֵין מֵתָה אֲנֹכִי".²

דא עקא, שכעשרה אחוזים מהזוגות מתמודדים עם קשיים בהולדת ילדים³, חלקם עקב בעיות פוריות של האישה, חלקם עקב בעיות פוריות של הבעל, ובמקרים רבים קיימת בעיה כפולה, או שלא ברור מה הבעיה.

במאמר זה ברצוני לדון בשאלה של בעיות פוריות כעילה לגירושין במצב הרפואי הקיים כיום. בתחילה אדון בשאלה העקרונית של עקרות כעילה לגירושין העולה מתוך הגמרא והפוסקים, אביא את הפתרונות הרפואיים הקיימים כיום והדיון בהיתרם ההלכתי, אסקור את המדיניות ההלכתית הרווחת בפסיקת בתי הדין, ובסופו של דבר אכתוב לאור המציאות הרפואית וההלכתית הקיימת כיום (שנת תשס"ט), מה לעניות דעתי צריכה להיות המדיניות כיום. כמובן שמדובר בהצעה בלבד, על מנת שתעלה לדיון על שולחנם של גדולי הפוסקים בדור.⁴

ב. דין הגמרא – כפייה על גט לצורך קיום מצוות פרייה ורבייה

המשנה במסכת יבמות (סד ע"א) פוסקת ששאלת המשך הנישואין במקרה של עקרות ממושכת אינה תלויה ברצון בני הזוג:

נשא אישה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה – אינו רשאי ליבטל.

בגמרא בכתובות (עו ע"א) מובאת מחלוקת אמוראים בשאלת הכפייה במקרה כזה:

אמר רב יהודה אמר רב אסי: אין מעשין אלא לפסולות; כי אמריתה קמיה דשמואל, אמר: כגון אלמנה לכוהן גדול, וגרושה וחלוצה לכוהן הדיוט, ממזרת ונתינה לישראל, בת ישראל לנתין ולממזר, אבל נשא אישה ושהה עימה עשר שנים, ולא ילדה – אין כופין אותו; ורב תחליפא בר אבימי אמר שמואל: אפילו נשא אישה ושהה עימה עשר שנים, ולא ילדה, כופין אותו.

הרמב"ם (הלכות אישות פרק טו הלכה ז) פסק כשמואל:

לא יישא אדם עקרה וזקנה ואילונית וקטנה שאינה ראויה לילד, אלא אם כן קיים מצוות פרייה ורבייה, או שהייתה לו אישה אחרת לפרות ולרבות ממנה. נשא אישה,

2. ראה משך חכמה (בראשית טז), שהסביר במספר אופנים מדוע התורה לא הטילה חיוב במצוות פרייה ורבייה על האישה.

3. ראה אנציקלופדיה הלכתית – רפואית ערך הפריה חוץ גופית אות ג – רקע מדעי. ובערך הזרעה מלאכותית אות ג – רקע מדעי, נקב במספר של 8%–15%.

4. כאשר קיימת תביעת גירושין של האישה שנמצאת מוצדקת, יש לדון האם ניתן לכפות את הבעל בגט (כלומר בשוטים, כשהמשמעות כיום היא מאסר) או רק לחייבו בגט (כלומר להפעיל הרחקות דרבנו תם, כשהמשמעות כיום היא שלילת זכויות מסוימות, כגון צו עיכוב יציאה מהארץ, שלילת רישיון נהיגה ועוד), דברים שדנו בהם בפסקי הדין הנוגעים לענייננו. אולם במאמר זה ברצוני להתרכז בשאלה מתי בעיית פוריות מהווה עילה לגירושין, ולא בשאלה האם כשיש עילה – זוהי עילה רק לחיוב או גם לכפייה.

ושהתה עימו עשר שנים ולא ילדה, הרי זה יוציא וייתן כתובה או יישא אישה הראויה לילד, ואם לא רצה להוציא, כופין אותו ומכין אותו בשוט עד שיוציא.

כך פסק גם השולחן ערוך (אבן העזר סימן קנד סעיף י).

אמנם כבר הריב"ש, שחי לקראת סוף תקופת הראשונים, כתב בתשובה (סימן טו), שבפועל לא נהגו לכפות על גט במקרה כזה:

אמנם, כל זה שורת הדין לפי הגמרא, אבל מה נעשה שלא ראינו בימינו, ולא שמענו מכמה דורות בית דין שנזקק לזה, לכוף ולהוציא באישה ששהתה עם בעלה עשר שנים ולא ילדה, או שהיא זקנה, ואף אם אין לו בנים, ומן הדין היה לבית דין לכוף אותו או להוציאה או לקחת עליה אישה בת בנים... ולזה, אם היו בית דין נזקקין לדקדק על פי שורת הדין בענייני הזיווגים לכפותם, היו צריכין לכפות את כולם, ורוב הנשים הבאות בימים היו יוצאות ונוטלת כתובה ונדוניא, וליכא כתובה דלא רמו בה תיגרא, ותרבה הקטטה והמריבה. ולזה העלימו חכמי הדורות את עיניהם בענייני הזיווגין, שלא למנעם, אין צריך לומר שלא להפרידם, כל ששניהם רוצים, ואין בנישואין ההם לא משום ערווה, ולא משום איסור קדושה. ודי להם לדונם על פי הדין כשיש מחלוקת בין איש לאשתו על זה, וניגשו אל המשפט ושפטום על פי התורה.

על פי דבריו פסק הרמ"א (אבן העזר סימן א סעיף ג):

וכן מי שלא קיים פרייה ורבייה, ובא לישא אישה שאינה בת בנים, כגון עקרה וזקנה או קטנה, משום שחושק בה או משום ממון שלה, אף על פי שמדינא היה למחות בו, לא נהגו מכמה דורות לדקדק בעניני הזיווגים. ואפילו נשא אישה ושהה עימה עשרה שנים, לא נהגו לכוף אותו לגרשה, אף על פי שלא קיים פרייה ורבייה, וכן בשאר ענייני זיווגים (ריב"ש סימן טו), ובלבד שלא תהא אסורה עליו.

בכל אופן, מדברי הריב"ש מבואר שדווקא כאשר בני הזוג רוצים להישאר ביחד, אין בית הדין נזקק לכוף על הגט, אך אם אחד הצדדים מעוניין בגירושין, בית הדין מתערב וכופה גט.

ג. כפיית גט בבעל עקר

דברי המשנה והגמרא שראינו לעיל, מוסבים על חובת הבעל לגרש את אשתו על מנת לקיים מצוות פרייה ורבייה, אולם גם במקרים שבהם הבעל עקר ואינו יכול לקיים את המצווה, עומדת לאישה הזכות לדרוש גט על מנת שתוכל להינשא לאחר ולזכות לילד משלה.

הגמרא במסכת יבמות (סה ע"ב) אומרת:

אמר רבי אחא בר חנינא אמר רבי אבהו אמר רבי אסי: עובדא הווה קמיה דרבי יוחנן בכנישתא דקיסרי, ואמר: יוציא וייתן כתובה; ואי סלקא דעתך לא מפקדה, כתובה מאי עבידתה? דלמא בבאה מחמת טענה; כי היא דאתאי לקמיה דרבי אמי, אמרה ליה: הב לי כתובה, אמר לה: זיל, לא מיפקדת, אמרה ליה: מסיבו דילה מאי תיהוי עלה דהך אתתא? אמר: כי הא ודאי כפינן. היא דאתאי לקמיה דרב נחמן, אמר לה:

לא מיפקדת, אמרה ליה: לא בעיא הך אתתא חוטרא לידה ומרה לקבורה? אמר: כי הא ודאי כפינן.

עולה מדברי הגמרא, שאף על פי שהאישה אינה מצווה על פרייה ורבייה, זכותה לדרוש גט על מנת לזכות לבן שתוכל להישען עליו לעת זקנותה⁵.

אמנם מהמשנה במסכת נדרים (צ ע"ב) עולה שאין האישה נאמנת לטעון שבעלה עקר, מחשש שנתנה עיניה באחר, אך הרמב"ם (הלכות אישות פרק טו הלכה י) פסק שדין זה אמור דווקא תוך עשר שנים, אך לאחר מכן האישה זכאית לתבוע גט:

האישה שבאה לתבוע בעלה לגרשה אחר עשר שנים מפני שלא ילדה, והיא אומרת שאינו יורה כחץ, שומעין לה, אף על פי שאינה מצווה על פרייה ורבייה, צריכה היא לבנים לזקנותה, וכופין אותו להוציא.

כך גם פסק השולחן ערוך (אבן העזר סימן קנד סעיף ו).

ד. כפייה על גט בתוך עשר שנים

דין הכפייה המפורש נאמר לאחר עשר שנות נישואים ללא ילדים, אך יש לדון מה קורה במצב שבעיית הפוריות ידועה עוד לפני שעברו עשר שנים.

התוספות בנדרים (צ ע"ב ד"ה יעשו) כתבו חילוק אחר בסתירה בין המשנה בנדרים (לפיה עולה שאין האישה נאמנת לדרוש גט), לגמרא ביבמות המכירה בזכותה של האישה לדרוש גט כשהבעל עקר:

אומר ר"י, דהתם איירי באדם עקור שיש קצת הוכחות בדבר שהיא אומרת אמת, שאני.

כך גם כתב הטור (אבן העזר סימן קנד):

ואם ידוע שהוא עקר, והיא באה בטענה, יוציא מיד וייתן כתובה.

וכן פסק השולחן ערוך (סימן קנד סעיף ו).

אמנם הרא"ש בפסקיו (יבמות פרק ו סימן כ) ובתשובה (כלל מג סימן יד) כתב שרק כשמתקיימים שני התנאים: ידועה עקרות הבעל, ועברו עשר שנים, יכולה האישה לתבוע גט. דעתו של הרא"ש הובאה בבית שמואל (סימן קנד ס"ק טז) ובגר"א (שם ס"ק לג), אך כפי שראינו, הטור והשולחן ערוך פסקו כתוספות, וגם הגר"א סיים את דבריו שכן עיקר⁶.

ערוך השולחן (סימן קנד סעיף ז) כתב שבמקרה שיש ידיעה ברורה שהבעל עקר, גם הרא"ש יודה שניתן לתבוע גט בתוך עשר שנים:

וזה שאמרנו דאם ידוע שהוא עקר, יוציא מיד בבאה מחמת טענה, אף על גב דמדברי

הרי"ף והרמב"ם משמע דקודם עשר שנים אין מזדקקין לה, זהו הכל כשלא נתבררה...

5. עיין בריטב"א שם, שכתב שיש חילוק בין איש שזכאי לדרוש גט כל עוד אין לו בן ובת על מנת לקיים מצוות פרייה ורבייה, לבין אישה, שאינה זכאית לכך כשיש לה כבר ילד אחד. אמנם כשיש לה בת ורוצה בן, הדבר שנוי במחלוקת.

6. ועיין בקרן אורה (יבמות שם), שתמה על דברי הרא"ש, ונשאר בצריך עיון.

ואף על פי שהרא"ש ז"ל כתב בסוף פרק ו דיבמות, וזה לשונו: "ולא חיישינן שמא נתנה עיניה באחר, דמיירי כשידענא ביה שהוא עקר ושהה עשר שנים", עד כאן לשונו, ומשמע דבלא עשר שנים, אף על גב שהוא עקר, לא נזקקין לה, צריך לומר דכוונתו שאינו יורה כחץ וכהאי גוונא, ולא בעקר ממש. וראיה לזה, שהרי גם הטור פוסק כן, ואיך לא היה מזכיר דעת אביו הרא"ש ז"ל? ועוד שזהו נגד הסברא הישרה, דאיך נסמוך על הנס שעקר יוליד? אלא ודאי שהרא"ש ז"ל לא דקדק בלשונו...

דברים אלו נאמרו בשאלת עקרות הגבר. להלן נראה שהפוסקים דנו בשאלת גירושין תוך עשר שנים גם באומדנות על עקרות האישה.
בהגהות מרדכי יבמות (רמז קיג) הובאה תשובת רבנו גרשום שעוסקת באישה שאין לה וסת קבועה ולא ילדה במשך כמה שנים:

תשובת רבנו גרשום: איש ואישה עמדו יחד חמש שנים, ולא היו להם בנים, ולא ראתה האישה דם, כי אם לפרקים ולא בווסת קבוע, רק לשישה שבועות פעם אחת, וכך היה לה שלוש פעמים, ושהתה פעם רביעית ארבע חודשים שלא ראתה, והייתה סבורה להיות מעוברת ולא נתעברה, וחזרה למנהג הראשון שלוש פעמים, וברביעית לארבע חודשים, ואחר כך ראתה לשלושה שבועות, והאיש מריב עמה: הנה גבורת אנשים לי, למה אינך מתעברת? והאישה אמרה: אמת הדבר, וגם אני סבורה הייתי להיות מעוברת, ואפשר שמזלך גרם?

השיב רבנו גרשום מאור הגולה: האיש הזה ישהה עד עשר שנים, ואם לא תלד, יוציא וייתן כתובה, ואף על פי שאינה רואה כשאר נשים, לא תפסיד כתובה, שאין זו קרויה אילונית, דאין הדם מסימני אילונית, דתניא: אלו סימני אילונית, הלכך אף על פי שאינה רואה, יש לה כתובה, וכל שכן זאת שהיא רואה, אבל אין לה וסתה, שלא תפסיד כתובה. ואחר שישה עימה עשר שנים, אם לא ירצה לגרש, כפינן ליה משום ביטול פרייה ורבייה, דכל כמה דאגיד בה לא נסיב אחריתי דא.

מדבריו מבואר שכל עוד לא עברו עשר שנים מנישואיהם, אין כאן עילה לגירושין, אף על פי שאומדן הדעת נוטה שיש לאישה בעיית פוריות, מכיוון שאין הדבר ידוע בבירור.
כדברים הללו פסקו להלכה שו"ת שואל ומשיב (מהדורה תליתאה חלק א סימן רעג), שו"ת דברי מלכיאל (חלק ג סימן קב) ושו"ת ציץ אליעזר (חלק ז סימן מח – קונטרס אורחות המשפטים פרק ה).
לעומת זאת, שו"ת מהרש"ך (חלק ב סימן סג) ושו"ת דבר משה (חלק א יורה דעה סימן נ) פסקו להלכה שניתן לגרש אישה שאין לה וסת עוד קודם שעברו עשר שנים לנישואיהם, מכיוון שחוסר הווסת מהווה הוכחה לאי פוריות.

אמנם גם מדברי הסוברים שלא ניתן לגרש, עולה שהטעם לכך הוא מחמת שאין חיסרון הווסת מהווה הוכחה מוחלטת לאי פוריות, אך אישה שברור שלא תוכל להרות, ניתן לגרשה קודם שעברו עשר שנים לכולי עלמא⁷.

כך גם נראה מדברי ערוך השולחן (שם סעיף כג), שנתן טעם מדוע נקבע השיעור של עשר שנים:

ביאור הדברים, דלקיום מצוות פרו ורבו שיערו חכמים דאישה שלא ילדה עשר שנים, שהייתה עם בעלה, רחוק שתלד עוד, ולכן החיוב מוטל עליו או לגרשה ולישא אחרת או לישא אחרת עליה.

משמע מדבריו שאם ברור לנו שרחוק שתלד עוד, גם לפני שעברו עשר שנים צריך לגרש. כך גם עולה מדברי הנצי"ב בשו"ת משיב דבר (חלק ד סימן ט):

ולולא דמסתפינא, הייתי אומר דאפילו בתוך עשר שנים אם הוא רואה שאין אשתו מולדת... הא אם נותן טעם ואמתלא על מה הוא חושש לפריה ורביה, אפילו בתוך עשר שנים יכולים להתיר לו לישא אחרת, והכל לפי ראות עיני בית דין.

לסיכום חלק זה:

מדינא דגמרא, כל מי שלא קיים פרייה ורבייה, צריך לגרש את אשתו לאחר עשר שנים של נישואים, זאת גם אם שני בני הזוג אינם מעוניינים להתגרש. למעשה, כששני בני הזוג מעוניינים בהמשך הנישואים, לא כופים לגרש אותם, אולם לאחר עשר שנות נישואים רשאי הבעל לדרוש גירושין לצורך קיום מצוות פרייה ורבייה, והאישה לצורך ילד.

גם קודם עשר שנים, אם ידוע שאחד מבני הזוג עקר, רשאי השני לדרוש גירושין. כאשר נראה שלאחד מבני הזוג בעיית פוריות, אך הדבר אינו ודאי, ישנה מחלוקת אם השני יכול לדרוש גט תוך עשר שנים, ולהלכה נראה שכאשר יש סבירות גבוהה לבעיה, ניתן לדרוש גט תוך עשר שנים, ורק כשהדבר בגדר השערה בעלמא, או שיש סבירות שאם יתמידו במאמציהם לאורך זמן, יזכו לפרי בטן, יש לחכות עד תום הזמן הקצוב.

ה. מדיניות הפסיקה למעשה

למעשה, בתי הדין בזמן הזה נוהגים כפי פסק הרמ"א, שאין לחייב את בני הזוג להיפרד זה מזה גם כעבור עשר שנים, אם ברצונם להמשיך בחיי הנישואים, אך כאשר אחד הצדדים דורש גט, מצרפים את העובדה שמעיקר הדין צריך לכופף את הצדדים להתגרש גם ללא דרישה של אחד מהם.

כך כתב הגרא"צ שינפולד בפסק דין שהובא בשורת הדין (חלק ה עמ' ריא). שם היה מדובר במקרה שבו לא הייתה בעיית פוריות ידועה, ואף על פי כן העובדה שבני הזוג היו נשואים למעלה מעשר שנים ללא ילדים, הייתה אחד מהשיקולים להיענות לתביעת האישה לגט, למרות שלא באה בדרישה של: "בעיני מרא לידא וחוטרא לקבורה". הדברים מבוססים על פסק דין שניתן על ידי בית הדין הגדול בהרכב של הראשון לציון הגר"י ניסים זצ"ל, הגר"ב זולטי זצ"ל, ויבלט"א הגר"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] (פסקי דין רבניים חלק ג עמ' 16-18), שצירפו סברה זו לצורך כפייה על גט לאחר עשר שנים, כשהאישה דרשה גט מסיבות אחרות.

כך גם נפסק בדעת רוב על ידי בית הדין האזורי בירושלים בהרכב של הדיינים הגר"ש שפירא, הגרמ"י מילצקי והגר"מ טופיק (פסקי דין רבניים חלק יב עמ' 324-341), אשר דחו את

טענת האישה: "בעיני מרא לידא", ואף על פי כן חייבו את הבעל בגט, בין היתר מאחר ועברו עליהם למעלה מעשר שנים ללא ילדים.

גם שו"ת ציץ אליעזר (חלק יז סימן נא, פסק של בית הדין הגדול בו ישב ביחד עם הגר"י קוליץ זצ"ל ויבלט"א הראשל"צ הגר"ע יוסף שליט"א [זצ"ל]) כתב במקרה של בני זוג שנשואים זה לזה למעלה מעשרים שנה, ואשר לשניהם בעיות פוריות באופן שרחוק שיולידו זה מזו, שיש לחייב גט ולהפעיל את הרחקות דרבנו תם לשם כך. אמנם בקשת האישה לכפות על הבעל גט נדחתה.

כמו כן, כאשר יש בעיית פוריות ידועה של אחד מהצדדים, אשר בעטיה נראה שרחוק הדבר שיוכל לזכות לפרי בטן, והצד השני דורש גט, רגילים בבתי הדין לחייב גט גם לפני שעברו עשר שנים, ובלבד שאכן קלושים הסיכויים להרות.

כך נראה מפסק דין שניתן על ידי בית הדין הרבני האזורי תל אביב יפו בהרכב הגר"ג צימבליסט, הגר"ע אזולאי והגר"ש דיכובסקי (פסקי דין רבניים חלק י עמ' 241-248), וכפי שנכתב שם בסיכום הפסק:

העולה מהמבואר, שבנידונו יש לחייב את הבעל במתן גט לאשתו, וזאת על סמך טענתה שהבעל הוא עקר, והלכה פסוקה היא בשולחן ערוך (אבן העזר סימן קנד סעיף ה): "ובכל גוונא, אם ידוע שהוא עקר והיא באה מחמת טענה – יוציא מיד". ומה שהרופאים אמרו שיש סיכויים קלושים שיתרפא, עדיין אינו מוציאו מחזקת עקר, כמו שהוכחנו למעלה מדברי ים של שלמה כנ"ל. וכמו כן, יש לצרף טענת האישה בדבר קידושי טעות ומעשה שלא כהוגן. ואף שפקפקנו אם יש לחייבו על סמך טענות אלו גרידא, מכל מקום ראויות הן להצטרף אל הטענה העיקרית של עקרות, שמשום זה לבד יש לחייבו לגרשה, כמו שנתבאר⁸.

כך גם נכתב במפורש בפסק דין נוסף של בית הדין הנ"ל (פסקי דין רבניים חלק יג עמ' 352-356, כאשר את הגר"ש דיכובסקי החליף בהרכב הגר"ב לוי)⁹.

כך גם נפסק בדעת רוב בפסק דין של הגר"ש שאנו, שהובא בשורת הדין (חלק ה עמ' רכד-רכט). אמנם יש לציין שבפסק דין זה גם הייתה דעת מיעוט של הגר"ד בירדוגו, שהובאה בהרחבה בשורת הדין (חלק ט עמ' רסח-רפ), שסובר שגם כשידוע שהבעל עקר, יש להמתין עשר שנים לפני שמחייבים את הבעל לגרש את אשתו, וכדעת הרא"ש שהובאה לעיל¹⁰.

8. עיין גם בפסק הדין שהובא לעיל (פסקי דין רבניים חלק יב שם), שם דן בית הדין במחלוקת האם כשידוע שהבעל עקר, מחייבים גט תוך עשר שנים, ולא הכריע בה, שכן לא הייתה זו המציאות באותו פסק דין, אך בסוף הפסק (עמ' 340) הקשו:

צריך עיון, דאם כן למה אם הבעל עקר, והאישה באה בטענה, כופים אותו לגרש מיד כמבואר במאירי... והבעל אינו חייב לגרש אפילו אם היא לא תלד אלא רק לאחר עשר שנים...? ואמנם ניתן לומר שאין כאן גילוי דעתם למעשה, אלא קושיא לדעת הסוברים כך, ואם כן מפסק דין זה אין ראיה.

9. ועיין עוד בהמשך המאמר על פסק דין זה בעניין הפריה חוץ גופית.

10. עיין להלן, שנראה שיש מדבריו חידוש גם בהתייחסות לטיפולי הפריה לעניין חיוב גט.

גם במקרה ההפוך בו ברור שלא תוכל האישה ללדת עוד, כתב למעשה הגר"נ בן שמעון בפסק דין שניתן בבית הדין האזורי בתל אביב (פסקי דין רבניים חלק יב עמ' 211–227), שניתן לחייב את האישה לקבל גט (או לחילופין לתת היתר נישואין שניים לבעל) עוד קודם שעברו עשר שנים. כך גם נפסק בבית הדין האזורי בירושלים על ידי הדיינים הגר"י וולדינברג (הציץ אליעזר), הגר"י קפאח והגר"י כהן (פסקי דין רבניים חלק ז עמ' 156–163), וכן בבית הדין האזורי בתל אביב על ידי הדיינים הגר"ח"ג צימבליסט, הגר"ע אזולאי והגר"ב לוי (פסקי דין רבניים חלק יג עמ' 290–293), שכאשר יש סכנה לאישה להיכנס להיריון, ומחמת כן היא אינה יכולה להוליד ילדים, ניתן לחייב גט אף קודם שעברו עשר שנים לנישואין.

יש לציין שזכות התביעה לגט עומדת לבעל גם כשלא בא בטענת קיום מצוות פרייה ורבייה, אלא כשרוצה גם הוא: "חוטרא לידא ומרא לקבורה". כך נפסק במספר פסקי דין, בין היתר בבית הדין הגדול על ידי הראשון לציון הגר"י ניסים זצ"ל, הגר"ב ז'ולטי זצ"ל, ויבלט"א הגר"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] (פסקי דין רבניים חלק ג עמ' 380–384), וכן על ידי הרב הראשי הגרי"ה הרצוג זצ"ל, הגר"ע הדאיה זצ"ל ויבלט"א הגר"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] (פסקי דין רבניים חלק ד עמ' 353–358)¹¹, וכן כתב הגר"א שרמן בעטרת שלמה (חלק ח עמ' קמח).

ו. הזרעה מלאכותית ומעמדה בהלכה

לפני כ-150 שנה החלו בביצוע הזרעות מלאכותיות בכני אדם, כלומר לקיחת זרע מן הבעל, והזרקתו ישירות לרחם האישה, דבר שמשפר את סיכויי הכניסה להיריון. השימוש בהזרעה מלאכותית מקובל בעיקר במקרה של זרע חלש של הבעל¹². במקרים בהם הבעל עקר לחלוטין, מקובל להשתמש בהזרעה מלאכותית מזרע תורם זר¹³.

הפוסקים דנו בשתי האפשרויות. לגבי הזרעה מלאכותית מזרע הבעל, היו מספר פוסקים שאסרו את הדבר, ביניהם שו"ת דברי מלכיאל (חלק ד סימן קז-קח), שו"ת תשובה שלמה (חלק ב אבן העזר סימן ד-ה), שו"ת משפטי עוזיאל (חלק ב סימן יט) ושו"ת ישכיל עבדי (חלק ה אבן העזר סימן י). הנימוק העיקרי בפי האוסרים היה חשש של הוצאת זרע לבטלה, שכן אף על פי שהזרע מוחדר לתוך האישה, בשעת הוצאת הזרע הוא יוצא לבטלה, וייתכן שבסופו של דבר לא יחזירוהו, לא מחזירים את כל הזרע, ולא ברור שבאופן כזה מקיימים מצוות פרייה ורבייה (ואם כן, זה עדיין הוצאת זרע לבטלה). בנוסף לכך, העלו האוסרים חשש של החלפת זרע הבעל בזרע אחר כדי לשפר את סיכויי ההצלחה, אולם את החשש הזה ניתן כיום להסיר באמצעות פיקוח על התהליך, שירות שניתן על ידי מכון פוע"ה, וזמין כמעט בכל בתי החולים ומעבדות הפוריות בארץ.

11. אמנם עיין שם שפסקו כן רק להלכה, אך למעשה נמנעו מלכפות על האישה לקבל גט בעל כורחה, והסתפקו בשלילת חיוב המזונות של הבעל כלפיה.

12. כיום מקובל לעיתים להשתמש בהזרעה מלאכותית במקרים בהם יש לאישה בעיית ביוץ, והיא מקבלת טיפול הורמונלי לחיזוק הביוץ שלא הועיל במשך מספר מחזורים, זאת על מנת לשפר את סיכויי ההפריה.

13. עיין על כך בהרחבה באנציקלופדיה הלכתית – רפואית ערך "הזרעה מלאכותית" אותיות ב-ג: רקע היסטורי ורקע מדעי. וראה עוד בספר פוע"ה כרך שני, פרק מח – 'הזרעה מלאכותית (IUI) ופרק נה – 'תרומת זרע'.

בכל אופן, בנושא זה רבו המתירים על האוסרים, שטענו שכאשר הוצאת הזרע נועדה להפריה, הרי שאין בה איסור של הוצאת זרע לבטלה, וכפי שכבר כתב שו"ת שאילת יעבץ (חלק א סימן מג), שאין איסור הוצאת זרע לבטלה לצורך מצווה, ועל פי דברי החלקת מחוקק (סימן א ס"ק ח) והבית שמואל (שם ס"ק י) בדין נתעברה באמבטי (שם היה היריון שלא על ידי מעשה ביאה), שמקיימים בזה מצוות פרייה ורבייה, ולכן כאשר אין ברירה אחרת, ניתן להתיר הזרעה מלאכותית מזרע הבעל.

הראשון שהעלה להתיר הוא שו"ת מהרש"ם (חלק ג סימן רסח), ובעקבותיו התירו בין היתר: הגאון הרב צבי פסח פראנק (הגהות הר צבי על הטור אבן העזר סימן א), שו"ת פרי השדה (חלק ג סימן ג), שו"ת עמק הלכה (חלק א סימן סח), שו"ת מנחת יצחק (חלק א סימן נ וחלק ג סימן קח), שו"ת זקן אהרן (מהדורה תניינא סימן צז), שו"ת מנחת שלמה (חלק ג סימן צח, מופיע במהדורה תניינא סימן קכד), שו"ת שרידי אש (חלק ג סימן ה, בהוצאה החדשה חלק א סימן עט), שו"ת יביע אומר (חלק ב אבן העזר סימן א), שו"ת אגרות משה (אבן העזר חלק א סימן עא) ועוד. וכן עמא דבר להתיר הזרעה מלאכותית מזרע הבעל בעת הצורך בכך¹⁴.

אמנם במקרה בו האישה טוענת שהיא אינה מסכימה להזרעה מלאכותית עקב השיטות האוסרות זאת, יש לדון האם זכותה לדרוש גט, או שהבעל יכול לטעון שהוא מוכן להזרעה מלאכותית ולכן אין סיבה להתגרש.

הגרש"ז אויערבאך (בתשובתו בשו"ת מנחת שלמה הנ"ל, שהתפרסמה כבר בשנת תשי"ח בנועם חלק א) הסתפק בכך:

רק יש לדון איך הוא הדין כשהאישה תובעת מבעלה לעשות כן משום חוטרא לידה, והוא אינו רוצה, או איפכא שהבעל רוצה להכריח את אשתו לעשות כן משום מצוות פרייה ורבייה ושבת, אם מחייבים אותם על כך או לא, וכן בכהאי גוונא תוכל לכוף את הבעל לגרשה... לא ברור הדבר אם אפשר להכריח על כך, והדבר צריך תלמוד¹⁵.

לעומת זאת, שו"ת ציץ אליעזר (חלק ז סימן מח קונטרס אורחות המשפטים פרק א) כתב לגבי בדיקת זרע, כאשר הבעל אינו מסכים לכך מחמת שיש פוסקים האוסרים זאת, שהיות והסכמת רוב הפוסקים להתיר בכך:

נראה דאין למקום להשתמטות הבעל מבדיקה זאת כאשר מורים בית דין על כך, ועל אחת כמה כשבסירובו בא לחוב לאישה. ועל הבעל רק לכוון בזה ליבו לשמיים, בכדי שעל ידי זה יוכל אולי להגיע להמטרה הנכספת שמצווים אנו עליה מפי הגבורה – להקים תולדות בישראל.

14. עיינו בדברי המתירים שחלקם התנו את ההיתר בסייגים מסוימים, כגון רק לאחר מספר שנים מסוים או רק כשאין כלל ילדים, וחלקם הקלו יותר.

15. עיינו בדבריו שם, שכתב שאם הצורך בהזרעה הוא מחמת שהביוץ חל בימי הנידה, בוודאי שלא ניתן לכוף על ההזרעה, וזוהי עילה לגירושין, משום שיש סוברים שבכהאי גוונא הוולד הינו "בן הנידה" (אף שהגרש"ז אויערבאך עצמו לא סבר כך), אך למעשה כיום במרבית המקרים בהם בעיית הפוריות הינה ביוץ לפני הטבילה, ניתן לדחות את הביוץ באמצעות טיפול תרופתי הורמונלי פשוט למדי.

ואם כן, נראה לכאורה שהוא הדין ביחס להזרעה מלאכותית מזרע הבעל, מה עוד שכפי שנכתב לעיל, לרוב הצורך בהזרעה נובע מבעיית פוריות של הבעל, ולכן הוא בוודאי אינו יכול לדרוש גט עקב הבעיה שלו כשאינו מסכים להזרעה, והאישה אינה יכולה לטעון שהיות ויש הטוענים שהבעל עובר על איסור, היא אינה מוכנה לפיתרון של הזרעה, ורוצה גט על מנת להיבנות מאיש אחר.

אולם גם במקרים בהם הצורך בהזרעה נובע מבעיה של האישה, נראה שאין ספקו של הגרש"ז אויערבאך זצ"ל מוציא מידי ודאו של הציץ אליעזר, ולכן כל שניתן להיבנות באמצעות הזרעה מלאכותית מזרע הבעל, אין אחד מהצדדים יכול לסרב לכך ולדרוש גט. ואכן לא מצאתי בפסקי הדין שפורסמו על ידי בתי הדין, מקרים בהם היה מקום לפתרון בעיית הפוריות באמצעות הזרעה מלאכותית מזרע הבעל, ולמרות זאת בית הדין מצא מקום לחייב גירושין לפי דרישת צד שסירב להזרעה.

אלא שהראשון לציון הגר"א בקשי דורון שליט"א [זצ"ל] במאמרו – 'פיריון הגבר כעילה לגירושין' (זכור לאברהם תשס"ה עמ' רלו-רמב, ובשו"ת בניין אב חלק ה סימן פג), יצא לחלק בין מקרה בו בעיית הפוריות קיימת בגבר, שאז אין לאישה זכות לדרוש גט אם ניתן לפתור את הבעיה בהזרעה מלאכותית, שכן זכות האישה לגט היא מחמת טענת: "בעינין חוטרא לידה ומרא לקבורה", דבר המתקיים בהזרעה מלאכותית, לבין מקרה שהצורך בהזרעה הוא מחמת בעיית פוריות של האישה, שבו זכותו של הבעל לסרב להזרעה מלאכותית ולדרוש גט, בטענה שהוא חושש לדעת האוסרים, וכן שהוא רוצה לקיים מצוות פרייה ורבייה, וייתכן שאינו מקיים אותה בהזרעה מלאכותית. הגר"א בקשי דורון הביא ראיה מדברי ההר צבי (הגהות הטור אבן העזר סימן א, וכן כתב בשו"ת הר צבי אבן העזר סימן א), שכתב שקיום מצוות פרייה ורבייה הוא בעצם מעשה הביאה, ואף שהבן מתייחס אחריו ונפטר ממצוות פרייה ורבייה, הרי את עצם המצווה לא מקיים בהזרעה, וזכותו לדרוש גירושין. לעניות דעתי יש להעיר על דברי הראשון לציון ארבע הערות:

א. צורך מהותי בהזרעה מלאכותית נובע לרוב מחמת זרע חלש של הבעל שמונע ממנו להפרות את האישה בצורה טבעית, ואילו כאשר בעיית הפוריות היא של האישה (באופן שהזרעה מלאכותית אמורה להביא להיריון), ניתן באופן עקרוני לפותרה באמצעות טיפול תרופתי בלבד ללא הזרעות, וההזרעות נועדו להעלות את סיכויי ההפרייה, ולמנוע מהאישה טיפולים ממושכים¹⁶. לכן גם אם נאמר שזכותו של הבעל לסרב להזרעה מלאכותית, הרי אין בכך הצדקה לדרישתו לגט, שכן הוא אך מפחית את הסיכוי שבכניסה להיריון ולא מונע אותו, וממילא אין זה שונה מכל נישואים רגילים בהם עליו לחכות עשר שנים, כלומר לתת הזדמנות ארוכה להיריון כל עוד יש סיכוי לכך.

ב. כפי שראינו לעיל, מדברי החלקת מחוקק והבית שמואל שהובאו לעיל בדין נתעברה באמבטי, הבעל מקיים מצוות פרייה ורבייה גם בהיריון שנוצר שלא בדרך ביאה. אף שיש

16. מקרה יוצא דופן בו ההזרעות נועדו להתגבר על בעיה של האישה, הוא מקרה בו ריר צוואר הרחם של האישה סמיך וחומצי מדי ואינו מאפשר לתאי הזרע של הבעל לעבור בדרכם לרחם. במקרה זה נכונות הטענות הנוספות.

חולקים על כך (המגיה לטורי זהב אבן העזר סימן א ס"ק ה, שו"ת שאילת יעבץ חלק ב סימן צו ועוד), כתבו הפוסקים המתירים (ראה לעיל), שבנידון של הזרעה מלאכותית כולם יודו שמקיים בכך מצווה, שכן בניגוד לנתעברה באמבטי, שם לא עשה האב שום מעשה, כאן הוא עשה השתדלות לצורך הולדת הילדים, וממילא נחשב שקיים את המצווה. כמו כן, בנתעברה באמבטי אין לנו ידיעה ודאית שהוא האב, ואילו בהזרעה (כאשר יש פיקוח ראוי) קיימת ידיעה זו. יתירה מכך, גם הדברי מלכיאל שהיה ראשון האוסרים בהזרעה מלאכותית, כתב (בתשובתו לעיל) שלעניין מצוות פרייה ורבייה נחשב האב שקיים את המצווה. ממילא, כיוון שהדבר הוכרע להיתר בדברי הפוסקים, גם העובדה שהבעל מקיים בכך מצוות פרייה ורבייה הוכרעה, וכפי שהראינו לעיל בדברי הציץ אליעזר, אין הבעל יכול להתחסד ולומר שהוא חושש לדעת החולקים בדבר שהסכימו עליו רוב מוחלט של הפוסקים.

ג, בניגוד לדבריו של הראשון לציון הגר"א בקשי דורון, ההר צבי עצמו (שו"ת אבן העזר סימן ד) פסק שבהזרעה מלאכותית מקיימים מצוות פרייה ורבייה, שכן המצווה אינה במעשה הביאה דווקא, אלא בעשיית השתדלות לצורך פרייה ורבייה, דבר שנעשה גם בהזרעה מלאכותית, וכפי שכתבנו לעיל בדברי הפוסקים שחילקו בין נתעברה באמבטי להזרעה מלאכותית.

ד. אמנם מצאנו שיש מי שסובר שההזרעות מותרות, ונפטר על ידם מקיום מצוות פרייה ורבייה, אך אינו מקיים בפועל את המצווה, והוא הגר"י אריאל שליט"א בשו"ת באהלה של תורה (חלק א סימן סט)¹⁷, אך יש לדון שגם לשיטה זו לא תהיה עילה לגירושין, שכן הצורך לגרש הוא מחמת קיום מצוות פרייה ורבייה המוטלת על הבעל, ואם ייפטר מהמצווה, שוב אין כאן עילת גירושין (ואף שיכול לטעון שהוא רוצה לקיים מצווה, הזכות לגרש אינה מחמת שנמנע ממנו קיום המצווה, אלא מחמת החוב שמוטל עליו). כך גם יש לדון בדבריו של הגר"ש ישראלי זצ"ל (שו"ת חוות בנימין חלק ג סימן קז), שכתב שאין איסור בדבר, אך יש ספק בשאלת הייחוס אחר אביו.

לאור האמור לעיל, לעניות דעתי המסקנה אליה הגענו, שבאופן שניתן להרות בדרך של הזרעה מלאכותית, אין כאן עילת גירושין, עומדת במקומה.

לעומת זאת, במקרים בהם הבעל עקר, והאפשרות היחידה של האישה להרות היא מתרומת זרע זר, פני הדברים שונים. רבים הפוסקים שאסרו את הדבר מכל וכל, ביניהם: שו"ת ציץ אליעזר (חלק ג סימן כז), שו"ת חלקת יעקב (אבן העזר סימנים יד-כא, בהוצאה הישנה חלק ג סימנים מה-נב), שו"ת שבט הלוי (חלק ג סימן קעה), שו"ת חשב האפוד (חלק א סימן קמ), שו"ת שרידי אש (חלק ג סימן ה), שו"ת מנחת יצחק (חלק ד סימן ה), שו"ת דברי יואל (סימנים קז-קי) ועוד. האוסרים כתבו בצורה חריפה ביותר נגד עצם המעשה, ובפסק דין שניתן על ידי הרכב ברשות הגרא"י וולדנברג זצ"ל, ופורסם בספרו ציץ אליעזר (חלק יג סימן צז), נקבע על אישה שהרתה מהזרעה מלאכותית מזרע תורם זר ללא ידיעת בעלה:

האישה בהסכמתה שיזריקו לה זרע מאיש אחר, מעלה מעל ב-ה' ובבעלה גם יחד, ולכן חייבת היא לקבל גט פיטורין מבעלה, ואין לה להתנות תנאים כספיים עובר למתן הגט.

ישנם מעט פוסקים שהתירו תרומת זרע מתורם זר, והם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (בתשובתו בשו"ת מנחת שלמה הנ"ל) והגר"מ פיינשטיין זצ"ל (בשו"ת אגרות משה הנ"ל) וכן הגר"ש ישראלי זצ"ל (דעתו הובאה בשו"ת במראה הבזק חלק ג סימן קכז). גם המתירים התירו זאת אך ורק מזרע של תורם גוי, וכתבו שהם אינם ממליצים לעשות כך בפועל. לאור זאת, גם אם נאמר שניתן בשעת הדחק גדולה להסתמך על המתירים לקבל תרומת זרע מגוי במקרה של עקרות הבעל על מנת שלא לפרק את הנישואין, הרי שאם האישה אינה חפצה בכך (ובוודאי אם הבעל אינו מסכים), זכותה לתבוע גט מבעלה.

ז. הפריה חוץ גופית ומעמדה בהלכה

בשנת תשל"ח דווח לראשונה על תינוקת שנוולדה כתוצאה מהפריה חוץ גופית. מאז הולך וצומח מספר הלידות של תינוקות כתוצאה מטיפולי הפריה חוץ גופית בקצב מסחרר, עד שבשנת 2006 לבדה, נולדו בישראל 5,229 תינוקות כתוצאה מטיפולי הפריה חוץ גופית¹⁸. לכאורה השאלה אם טיפולי הפריה חוץ גופית מותרים על פי ההלכה, הינה אותה שאלה שנידונה לעיל לגבי הזרעה מלאכותית. אף על פי כן, מצאנו לשניים מגדולי הפוסקים בדורנו, הציץ אליעזר זצ"ל (חלק טו סימן מה) וייבדל לחיים טובים וארוכים הגר"מ שטרנבוך שליט"א (בשבילי הרפואה ח עמ' כט-מא, הובא בשו"ת תשובות והנהגות חלק ב סימן תרפט), שכתבו שהפריה חוץ גופית חמורה יותר מהזרעה מלאכותית, וזאת משתי סיבות עיקריות:

- א. בניגוד להזרעה מלאכותית, בה ההיריון עצמו נוצר בגוף האישה, ולכן ניתן לומר שיש בכך קיום מצוות פרייה ורבייה, בהפריה חוץ גופית ההיריון נוצר מחוץ לגוף האישה, ולכן יש יותר מקום לפקפק בייחוס הוולד ובקיום המצווה, וממילא יש חשש גדול יותר להוצאת זרע לבטלה (הציץ אליעזר הוסיף חששות נוספים להוצאת זרע לבטלה, ביניהם העובדה שבסופו של דבר רק תאי הזרע שהפרו ביציות ייכנסו לגוף האישה, וכל השאר ייזרקו, ואם לא יהיו הפריות, לא ייכנס כלום לגוף האישה, ונמצא שכל הזרע יצא לבטלה).
 - ב. בהפריה חוץ גופית יש חשש גדול יותר לטעויות ולערבוביה מאשר בהזרעה מלאכותית, עקב העובדה שכל תהליך ההפריה נעשה במעבדה, והוא נמשך מספר ימים. יש לציין שכיום ניתן להתגבר על חשש זה באמצעות מערך הפיקוח של מכון פוע"ה, וכפי שנכתב לעיל.
- גם בשם הגר"ח קניבסקי שליט"א שמענו שהורה לאסור טיפולי הפריה חוץ גופית¹⁹.

18. על פי נתונים רשמיים המופיעים באתר האינטרנט של משרד הבריאות. מאז שנכתב המאמר הלכו המספרים וגדלו, כך שבשנת 2016 נולדו כבר 8,595 ילדים כתוצאה מטיפולי הפריה חוץ גופית.

19. אמנם יש לציין שהרב מנחם בורשטיין שליט"א, ראש מכון פוע"ה, אמר לי שלמעשה אין הגר"ח קניבסקי שליט"א אומר שהדבר אסור, אלא שזו לא הדרך שהקדוש ברוך הוא ביקש להביא בה ילדים לעולם. בעניין הפוסקים שכתבו במפורש לאסור: אמר לי הרב בורשטיין שהוא שוחח עם הציץ אליעזר מספר פעמים על כך, ונימוקו העיקרי לאסור היה חששו מטעויות והחלפות בתהליך, וכאשר שמע שבתי החולים מסכימים להכניס את הפיקוח ההלכתי של מכון פוע"ה, התקשה להאמין בכך, אך אמר שאם זו המציאות עליו לחשוב מחדש בנושא. (באשר לעובדה שלא מחזירים את כל הזרע למעי האישה, הרי לאחר שהתחילו להשתמש בשיטת ה-ICSI בה מפריים את הביצית מתא זרע בודד, ניתן להחזיר כמעט את כל שאר הזרע לגוף האישה, וממילא אין בכך בכדי לאסור). גם הגר"מ שטרנבוך אמר לרב בורשטיין שאכן בתחילה סבר שיש מקום לכנס

אמנם בסופו של דבר, גם בנושא זה רבו המתירים, ביניהם הראשון לציון הגר"ע יוסף שליט"א [זצ"ל] (תחומין א עמ' 287, וחזר ונשנה ביתר הרחבה בשו"ת יביע אומר חלק ח אבן העזר סימן כא), הגר"א נבנצאל שליט"א (אסיא לד, הערות על דברי הציץ אליעזר שהובאו לעיל), שו"ת שבט הלוי (חלק ה סימן מז, שם דן בשאלה אם ניתן לחלל שבת על עובר בעודו מחוץ לרחם, ואף שלא דן בשאלת היתר ההפריה, הרי השואל שם כתב בשאלתו שעשו זאת "באופן שיהיה מותר על פי ההלכה", ומשתיקת המשיב משמע שהסכים לכך שיש לזה היתר על פי ההלכה) והגרי"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] (הובא בנשמת אברהם אבן העזר סימן א ס"ק 51)²⁰.

מפוסקים נוספים שמענו להיתר באופנים מסוימים, ביניהם הגר"מ הלברשטאם זצ"ל, ויבדלו לחיים טובים וארוכים הראשון לציון הגר"מ אליהו שליט"א [זצ"ל] ומורי ורבי הגרז"נ גולדברג שליט"א.

גם הרבי מליובאוויטש הסכים בתנאים מסוימים להפריה חוץ גופית, כמובא במאמרם של הרבנים יוסף שמחה גינזבורג ואברהם ברוך פבזנר – 'הוראות הרבי מליובאוויטש בעניין הפריית מבחנה והזרעה מלאכותית' (אסיא סא-סב תשנ"ח עמ' 47-55).

כך גם כתב הרב שמואל דוד גרוס (עטרת שלמה ז תשס"ב עמ' פ-פג) בצורה פשוטה שאין למעשה חילוק בין הזרעה מלאכותית להפריה חוץ גופית, ורבו המתירים. וגם למעשה, אמר לנו אחד הפוסקים החשובים במילים הללו:

בציבור החרדי מבצעים היום הפריה חוץ גופית למרות דעת הרבנים האוסרים. אפילו תלמידי הרבנים האוסרים הולכים לשאול את הרבנים המקלים. אפשר לומר שהפריה חוץ גופית נתקבלה בציבור החרדי.

אם כן למעשה, ניתן לומר שגם בנוגע להפריה חוץ גופית פשט כיום המנהג להתיר בשעת הצורך, וכאשר יש פיקוח מתאים.

למרות זאת מדיניות הפסיקה המקובלת בבתי הדין, כפי שנראה להלן, אינה שוללת את עילת הגירושין בשל בעיות פוריות גם במקרים בהם ישנה אפשרות להרות באמצעות הפריה חוץ גופית, וזאת ממספר סיבות.

פסק הדין הראשון שידוע עליו שניתן בנושא זה, ניתן בתחילת שנת תשמ"ה על ידי בית הדין האזורי בתל אביב בהרכב הדיינים הגר"ח ג' צימבליסט, הגר"ע אזולאי והגר"ב לוי (פסקי דין רבניים חלק יג עמ' 352-356)²¹. במקרה הנידון היה מדובר בבעיית זרע קשה של הבעל, אשר לדעת הרופאים היה סיכוי כלשהו להתגבר עליה באמצעות טיפולי הפריה חוץ גופית. בית

את כל חכמי ישראל ולהטיל חרם על כל הנושא של הפריה חוץ גופית, אך לאחר שהדבר התפשט בקרב הציבור, הוא מתייחס לכך כאל "נצחוני בניי", ומורה בפועל להיתר כששואלים אותו. בשנת תשע"א הגר"מ שטרנבוך אף פרסם מכתב (הובא בקובץ תורת המשפחה חלק ב עמ' יא), שבו כתב בפירוש להתיר הפריה חוץ גופית בתנאי שמורה הוראה מובהק התייר זאת, ויש פיקוח הלכתי נאות על התהליך.

20. מכתב מיום כ"ג באלול תש"ע של הגר"ש ואזנר, בעל שו"ת שבט הלוי, ושל הגרי"ש אלישיב, שהתיר בפירוש הפריה חוץ גופית, הובא בקובץ תורת המשפחה (חלק ב עמ' ט).

21. ראה לעיל שהזכרנו פסק דין זה גם לעניין חיוב גט תוך עשר שנים. פסק דין זה הוזכר בקצרה גם במאמרו של יוסף גרין – 'הזרעה מלאכותית בפסיקה ובחקיקה במדינת ישראל' (ספר אסיא א עמ' 125-142, האזכור מופיע לעיל).

הדין פסק שהאפשרות לנסות טיפולי הפריה חוץ גופית אינה מעכבת את זכות האישה מלקבל גט, וזאת מהסיבות הבאות:

מאיך הבעל סיכויי קלושים ביותר. לא מיבעיא בדרך הטבעית והרגילה, שכמעט אין לו שום סיכוי, כפי שהבינונו מדברי הרופאים, אלא גם על ידי מבחנה אין סיכויי עולים על 10%, וגם על ידי ניתוח שייעשה בו – אם ייעשה, אין סיכויי עולים על 15%... אם כן, רוב הסיכויים הם שלא יוכל להכניסה להיריון. או במילים אחרות: רוב הגברים שבעולם שיש להם סוג זרע כזה של הבעל, אינם מסוגלים להכניס אישה להיריון. ובכאפי גוונא יש לראותו כעקר שחייב לגרשה²².

בהמשך הדברים נכתב:

מלבד זאת, בנידוננו שגם הסיכויים המעטים שיש לו אינם אלא על ידי המבחנה, הרי תוכל האישה לטעון ולומר אין רצוני ללדת על ידי המבחנה, אלא רצוני להיכנס להיריון פשוט כדרך כל הארץ, ובפרט שלפי דברי הרופא, לידת מבחנה לא תוכל להתבצע אלא לאחר זמן רב, עקב הרשימה הארוכה של אנשים הממתינים לזה.

אנו מוצאים אם כן שלושה נימוקים לפסיקת בית הדין:

א. גם לאחר טיפולי הפריה חוץ גופית, סיכויי ההיריון אינם גבוהים במיוחד.
 ב. זכותה של האישה לרצות היריון בדרך כל הארץ. בית הדין לא הרחיב בנקודה זו, ונראה שניתן לפרש את דבריו באחד משני אופנים: או שזכות האישה לרצות להרות באופן שאינו מעורר שאלות וספקות הלכתיים, או שהכוונה שהאישה אינה מחויבת לעבור את ההליך הלא פשוט מבחינה פיזית ונפשית של טיפולי הפריה החוץ גופית²³.
 ג. ההמתנה לקראת טיפולי הפריה עשויה לקחת זמן ממושך, שאין האישה חייבת לחכות לו.

גם דיינים אחרים היו בדעה שהיכולת להרות בטיפולי הפריה חוץ גופית אינה שוללת מבן הזוג שיכול להרות בדרך טבעית את הזכות לדרוש גירושין.

כך לדוגמא בפסק דין שנכתב על ידי הגר"ש שאנן (שורת הדין חלק ה' עמ' רכז-רכט):

בנידון דידן, הרי זה כבר המתינו לרופאים, והרי הם שללו כל תקווה אלא בהפריית מבחנה, שלזה אין האישה חייבת להמתין, כפי שנכתב כבר, כיוון שאין זה כדרך הטבע, ועוד שיש בזה סבל רב לאישה, ואין היא חייבת לעבור סבל זה כדי לזכות בחוטרא לידה... ועוד, לענין הפריה מלאכותית רבים הם האוסרים לעשות כן,

22. על שאלת סיכויי הפריה יש לכאורה מקום לדון, שכן רובא דרובא של הזוגות הפוריים ייכנסו להיריון תוך שנה מתחילת הנישואים או לכל היותר שנתיים, ורק מיעוט שבמיעוט יצליח בדרך הטבע להיכנס להיריון לאחר מכן, ואף על פי כן נקבע בהלכה שכל עוד אין סיבה ידועה לעקרות, צריך להמתין עשר שנים, ומכאן משמע לכאורה שכל עוד יש סיכוי קטן להיריון, אין למהר ולהתגרש. ייתכן לומר שנימוקו זה של בית הדין אינו עומד בפני עצמו, אלא מתחשב בכך שמדובר בהפריה שלא בדרך הטבע, שעליה לא דיברו חז"ל.
 23. להלן נראה, שדיינים אחרים הצביעו על שתי האפשרויות שהעלינו כנימוק מדוע למרות היכולת להרות באמצעות טיפולי הפריה חוץ גופית, האישה זכאית לתבוע גט.

ומהם החזון איש ועוד, ראה שו"ת ציץ אליעזר (חלק טו סימן מה), ויש אף הטוענים לעניין הייחוס של הוולד הנולד מהפריה, ואף שרבים הם המתירים, ודאי שרשאית לסרב, ולבקש להקים זרע בהיתר בשופי ולא דיעבד. ועיין נועם א (תשי"ח) מהגרש"ז אויערבאך זצ"ל, שנסתפק אם הבעל יכול לטעון שיוכל להעמיד זרע באופן זה, ויש להעיר כי כשכתב הגרש"ז אויערבאך בשנת תשי"ח, הדבר היה תיאורטי, ולא היה ידוע איזה סבל תעבור האישה...²⁴.

נראה שעיקרי דבריו של הרב שאנן מבוססים על שני נימוקים: האחד הוא שאין לחייב את האישה לסבול את הסבל הכרוך בטיפולים הללו, והשני הוא שאף שרבים התירו את הטיפולים, הרי יש האוסרים זאת, וזכותה של האישה לרצות להרות באופן שמקובל על כלל הפוסקים.²⁵

גם הגר"ש דיכובסקי במאמר שפרסם באסיא (סז-סח עמ' 13-22) – 'פוריות ותפקוד זוגי – עילה לגט וטיפולים לפני הנישואין', כתב במענה לשאלה: "כאשר פוריות הבעל/ האישה מותנית בטיפולי הפריה חוץ גופית, האם זו עילה לגט?" את הדברים הבאים:

שאלות אלו הן חדשות, ובעבר לא עסקו בהן בספרות ההלכתית. לבתי הדין הרבניים הגיעו שאלות מסוג זה לאחרונה, והנוהג ההלכתי הוא שכל דבר החורג ממערכת היחסים הרגילה בין בעל לאישה, והמחייב פעולה שלא כדרך הטבע, אין לחייב בכך את הצד השני, ועל כן יש בזה עילה לגט.

הפריה חוץ גופית מחייבת נטילת זרע מן הבעל ונטילת ביצית מן האישה והפרייתם במעבדה. האישה אינה מחויבת לעבור פעולה כירורגית לשם נטילת ביצית, וכמו כן הגבר אינו מחויב להוציא זרע שלא כדרך ביאה לשם נטילת זרעונים מתאימים, וזאת למרות שניתן להתיר מבחינה הלכתית. היות וללא טיפול זה אין אפשרות להיריון, רשאי הצד השני לדרוש גט.

עולה מדבריו, שבמקרה של בעיה בבעל האישה רשאית לדרוש גט, שכן היא אינה חייבת לעבור את הסבל הדרוש לשם טיפולי הפריה חוץ גופית, ובמקרה של בעיה באישה רשאי הבעל לדרוש גט, שכן הוא אינו חייב להסתמך על היתרים להוצאת זרע.²⁶ יש לציין, שיוצאת דופן מבחינה זו היא דעתו של הגר"ד בירדוגו שהובאה לעיל בתור דעת מיעוט, שכתב שכל עוד יש סיכוי להשיג היריון, אין לחייב בגט, ובין היתר כתב:

24. דברי הגרש"ז אויערבאך הובאו בדברינו לעיל. יש להעיר על כך שהרב שאנן הביא בפסק דינו את פסק הדין של הרב צימבליסט מתוך פסקי דין רבניים יג שהובא בדברינו לעיל, וגם את פסק הדין שהוזכר במאמרו של יוסף גרין באסיא, כאילו הם פסקים נפרדים, אף שלמעשה כפי שכבר כתבנו, מדובר באותו פסק דין.
25. על דברים אלו יש לכאורה מקום לומר, שכפי שראינו לעיל, השאלה ההלכתית היא בעיקר מצד דין הוצאת זרע לבטלה, איסור שקיים על הבעל. ממילא לא מובן מדוע האישה תוכל לטעון דבר זה כאשר הבעל מסכים לכך, שהרי עליה אין איסור, וגם "לפני עיוור" לא שייך, שכן הבעל סומך על רוב הפוסקים שהתירו זאת. ואכן להלן נראה מדברי הגר"ש דיכובסקי שחילק בין הטענות, וכתב ששאלת הסבל היא טיעון של האישה כשיש לבעל בעיה, ואילו השאלה ההלכתית היא טיעון של הבעל כאשר יש לאישה בעיה.
26. מאמר זה פורסם בשנת תשס"א. עיין להלן, שבמאמר שפורסם בשנת תשס"ה, נראה שהגר"ש דיכובסקי שינה את דעתו בעקבות ההתפתחויות עליהן נכתב להלן.

מי יאמר שאילו היום הייתה האישה חוזרת לשלום בית, לא היה סיכוי יותר גדול להפריה והיריון? ובמכון פוע"ה נאמר לי ש: "אין ייאוש" בעניין זה, וכבר היו מקרים שלא נתנו הרופאים כל סיכוי, ולבסוף נפקדו, והרפואה משתכללת מיום ליום ממש, והסיכויים להפריה גדלים בהתאם.

בנידון שם היה מדובר בצורך להגיע לטיפול הפריה חוץ גופית, ומשמע שלא ניתן, לדעתו, לדרוש גט כשיש סיכוי על ידי טיפולים. אולם, כאמור, זוהי דעת מיעוט הנובעת מגישתו הכללית בעניין זה שהובאה לעיל.

לסיכום פרק זה:

למרות שגם בטיפול הפריה חוץ גופית הסכמת רוב הפוסקים להתיר כשיש צורך בכך, המדיניות המקובלת בבתי הדין הינה שכאשר אחד הצדדים סובל מבעיית פוריות, שניתן להתגבר עליה רק באמצעות טיפולי הפריה חוץ גופית, רשאי הצד השני לדרוש גט, וזאת מכמה נימוקים: סיכוי נמוך להשיג היריון במקרים מסוימים, העובדה שהדבר נעשה בצורה לא טבעית, ויש פוסקים האוסרים זאת, והסבל הכרוך בטיפולים לאישה.

ח. שינוי המציאות והצעה לשינוי מדיניות הפסיקה

כאמור לעיל, טיפולי ההפריה החוץ גופית קיימים מספר שנים מועט יחסית (כ-30 שנה), אולם ההתפתחות בתחום היא גדולה מאוד. בשורות הבאות ננסה לסקור את השינויים וההתפתחויות שהתרחשו בתחום מאז נכתבו פסקי הדין הראשונים עליהם מתבססים גם כיום בתי הדין במדינותם, ונעלה בזהירות את האפשרות שמא עם השינוי במציאות, יש מקום לשקול שוב את מדיניות הפסיקה הרווחת בבתי הדין.

שנים מספר לאחר תחילת ההפריה בארץ הקימה הממשלה ועדה לבחינת הנושא של הפריה חוץ גופית. בט"ו כסלו תשנ"ג פרסמה הוועדה מסקנות ביניים²⁷. בתור רקע למסקנות הוועדה הובאו גם נתונים על היקפי וסיכויי ההפריה החוץ גופית:

ההיקף של טיפולי הפוריות בישראל הוא מן הגבוהים בעולם. קיימות בה 16 מרפאות להפריה חוץ גופית, משמע – יחידת טיפול אחת לכל 250 אלף תושבים, כאשר בארצות הברית, למשל, יש יחידה לכל מיליון תושבים. ועדה של משרד הבריאות לבדיקת תפקוד יחידות ההפריה החוץ גופית בישראל פרסמה ממצאים שמהם עולים, בין היתר, נתונים אלה לגבי תוצאות הטיפולים: בשנה הנבדקת (1.9.88 עד 31.8.89) הגיע אחוז לידות החי למחזור טיפול ל-10.5% (מאז הקמת היחידות הגיע אחוז זה ל-8.98%).

מדברים אלו עולה העובדה שהטענה שהושמעה בפסק הדין הראשון בנושא שניתן על ידי הגר"ח צימבליסט, שיש צורך להמתין זמן רב להפריה חוץ גופית, כבר לא הייתה נכונה באותה תקופה, ואכן טענה זו לא הוזכרה בפסקי דין מאוחרים יותר.

27. מסקנות הוועדה פורסמו גם באסיא (סה-טו, אלול תשנ"ט, עמ' 94-111).

כמו כן, עולה גם העובדה שאחוז ההצלחה בטיפולים עלה עם השנים, אם כי נכון ללפני 20 שנה, עדיין נותר נמוך יחסית – 10.5% להצלחה של מחזור טיפולים. בשנת תשנ"ה פרסמו ד"ר אייבי לוי וד"ר ענת ספרן מאמר מקיף על ההפריה החוץ גופית נכון לשנה זו (אסיא נה, טבת תשנ"ה, עמ' 5–41). במאמר זה סקרו, בין היתר, את ההתוויות לטיפול, את ההליך הטיפולי עצמו, הסיכונים הנלווים והתוצאות. מדבריהם עולה בין היתר שאם כי בתהליך של הפריה חוץ גופית קיים סיכון לגירוי יתר שחלתי, הרי שמקרים קשים הדורשים אשפוז הם נדירים (0.1%–0.3%). כמו כן עולה מהמאמר שאם כי בתחילת הדרך הטיפול היה מוצע בעיקר לנשים עם בעיות פוריות מכניות (חסימות שמונעות את מעבר הביצית מהשחלה לרחם), הרי שמגוון ההתוויות לטיפולים התרחב, ובאמצעות שיטות של הזרקה זרע ישירות לביצית (ICSI) ניתן כיום לבצע טיפולי הפריה אפילו במקרים של מיעוט קיצוני בתאי זרע. בסיכום המאמר נכתב בין היתר:

הפריה חוץ גופית נהוגה היום בכל העולם. על תוצאות הטיפול, גם כיום, יכול להעיד סיכום תוצאות הרישומים הלאומיים השונים הכוללים כ-54,000 נשים שטופלו בשנים 1985–1989. ברבע מיליון מחזורי טיפול ובעקבותיהם 160,000 החזרות עוברים, נולדו יותר מ-34,000 ילדים... אין ספק שיעילות הטיפול הוכחה בהתוויות השונות, וכך גם בטיחותו מבחינת הניסיון בהשראת התפתחות הזקיקים כהכנה לשאיבת ביציות, בטכניקות שאיבת ביציות, בטכניקות החזרת ביציות ועוברים וגם מבחינת התוצאות. יש עדיין מקום לשיפור התוצאות, וכאן אנו תולים תקוות בשיפורים המעבדתיים שהוכנסו בשנים האחרונות, כמו מצעי תרבות תאים משופרים ושיטות הזרקה זרע לביציות.

ואכן, הנתונים מהשנים האחרונות מראים על שיפור עקבי באחוזי ההצלחה של מחזורי טיפולים בהפריה חוץ גופית. על פי נתונים רשמיים של משרד הבריאות²⁸, אם בין השנים 1984 ל-1990 עמד אחוז ההצלחות (לידת תינוק חי) על כ-10% למחזור טיפול, הרי שבעשר השנים האחרונות שיעורי ההצלחה נעים בין 15%–18% למחזור טיפול, שיעורי הצלחה הקרובים לסיכויים להרות וללדת ילד חי באופן טבעי בחודש נתון כאשר הכל תקין²⁹. כך גם נכתב באתר המכון הישראלי להפריה חוץ גופית:

אף כי אנו נמנים עם הקבוצות בעלות שיעור ההצלחות הגבוה בעולם, עדיין, אחוזי ההצלחה הצפויים בכל טיפול של הפריה חוץ גופית הם כ-25 אחוזים³⁰, בדומה לשיעור

28. מצויים באתר האינטרנט של המשרד.

29. עיון בנתונים המדויקים מלמד אותנו שהשנה בה חלה הקפיצה הגדולה מבחינת אחוזי הלידות למחזור טיפול, שנבעה מקפיצה באחוז הטיפולים שמגיעים בהם להפריה (מ-70% ל-90%) היא 1995, השנה בה החלו בצורה מאסיבית לבצע הזרקות ישירות של תא זרע לביצית (ICSI). אחוז לידות החי מכלל מחזורי הטיפול נשאר יציב גם במהלך העשור שלאחר כתיבת המאמר.

30. שיעור זה מדבר על אחוזי הכניסה להיריון במחזור טיפול. משיעור זה יש להפחית את שיעור ההפלות הגבוה יחסית (עד שליש) בהיריונות מטיפולי הפריה, והתוצאה הסופית תהיה דומה מאוד לתוצאות הרשמיות של משרד הבריאות.

ההיריונות במחזור טבעי. יש לזכור שמדובר בשיעור הצלחה ממוצע, והסיכויים עשויים להיות גבוהים או נמוכים יותר, בהתאמה למאפייני בני הזוג, ובעיקר לגיל האישה.

יש לציין שהנתונים הרשמיים כוללים את כל המגוון הרחב של הטיפולים ללא פילוח של הזוגות להם יותר או פחות סיכויים להצליח. מעיון בנתונים שפורסמו במקומות שונים עולה, שלגיל האישה משמעות גדולה בשאלת סיכויי ההצלחה. כך לדוגמא, פרופסור נרי לאופר, שהיה מנהל מחלקת נשים ויולדות במרכז הרפואי הדסה עין כרם, כתב³¹ ששיעור ההיריונות הכללי במקרה של החזרת עוברים לרחם האישה הוא 33%³², אך בעוד אצל נשים מתחת לגיל 40 השיעור הוא 38%, הרי שמעל גיל 40 השיעור יורד ל-12.5%.

מנתונים אלו עולה התמונה הכוללת, ששיעורי ההצלחה בטיפולי הפריה חוץ גופית גדלו מאוד במשך השנים, ושאם מדובר באישה מתחת לגיל 40, הרי שבאופן כללי סיכויי ההצלחה למחזור טיפול בודד הינם גבוהים יותר מסיכויי הכניסה להיריון באופן טבעי בחודש בודד כאשר אין בעיות פוריות³³. יתירה מכך, אם בעבר טיפולי הפריה לא התאימו לכל מצב, ובמיוחד לא לעקרונות של הגבר, הרי כיום, מלבד במקרים נדירים של חוסר מוחלט בתאי זרע, ישנו סיכוי גבוה להצלחת הטיפולים.

הנתונים הרשמיים מראים גם על עלייה דרסטית במספר מחזורי הטיפול. אם ב-1995 נערכו בארץ 15,000 מחזורים של טיפולי הפריה, הרי שבשנת 2000 עלה המספר ל-18,000, ובשנת 2006 כבר עמד על 26,000 מחזורי טיפול. בהתאמה, בשנת 1995 נולדו 2,028 תינוקות כתוצאה מטיפולי הפריה חוץ גופית, שהיוו 2% מכלל הלידות, בשנת 2000 המספר היה 3,546 שהיוו 3% מהלידות, וב-2006 – 5,229 תינוקות שהם 3.5% מכלל התינוקות שנולדו.

הנתונים מלמדים שכיום אחד מכל 30 תינוקות בארץ נולד לאחר טיפולי הפריה חוץ גופית, והדבר הפך להמוני ומקובל³⁴.

גם מבחינת הפסיקה ההלכתית, ראינו שבתחילה שאלת ההפריה הייתה שנויה במחלוקת בין הפוסקים, אך למעשה היא הוכרעה, וכיום היתר ההפריה בשעת הצורך מקובל כמעט על כולם, וכפי שהתקבל היתר ההזרעה המלאכותית, מה עוד שאחד השיקולים המרכזיים של האוסרים – חשש הערבוב, נפתר עם הקמת מערך הפיקוח ההלכתי של מכון פוע"ה לפני כ-18 שנה.

31. הפניה זו נלקחה מתשובה שנכתבה באתר האינטרנט "לבריאות". לכן אין להתייחס לנתונים כאל נתונים רשמיים, אך הדברים מראים על כיוון מסוים.

32. יש לשים לב שאין מדובר כאן על לידות למחזור טיפול, אלא להיריונות מתוך המקרים בהם הגיעו להחזרת עוברים, ולכן השיעור שנכתב גבוה בערך פי שניים מהנתונים שהובאו לעיל.

33. בשנת 2016 התחיל מכון גרטנר לפרסם מסד נתונים לאומי מפורט לטיפולי הפריה חוץ גופית, כשבין היתר אחוזי ההצלחה מפורטים גם לפי גיל האישה. על פי נתונים אלו, אחוז לידות החי מכלל אחוזי החזרת עוברים בשנת 2017 היה אצל נשים בנות פחות מגיל 35 – 33%, בין 35-39 – 23%, בגיל 40 – 16%, ובגיל 44 – 3% בלבד.

34. מאז כתיבת המאמר הלכו המספרים וגדלו בהתאמה, וכך ב-2016 בוצעו כבר 41,143 מחזורי טיפול ונולדו 8,595 ילדים, שהם קרוב ל-5% מכלל לידות החי, דהיינו שכיום אחד מכל עשרים ילדים במדינת ישראל נולד בהפריה חוץ גופית.

מהדברים הללו נראה לענ"ד שיש מקום לחשיבה מחודשת באשר לשאלת חיוב הגירושין בבעיות פוריות אשר ניתן לפותרן באמצעות הפריה חוץ גופית, עקב השינוי במציאות שהתרחש מאז ימיה הראשונים של ההפריה החוץ גופית, ואשר נותן מקום להרהר שוב בנימוקים שניתנו על ידי בתי הדין:

א. הנימוק של הסיכוי הנמוך לכניסה להיריון אינו קיים כיום, מלבד במקרים מסוימים ביותר, כגון אישה שעברה את גיל ה-40, או חוסר מוחלט בתאי זרע של הבעל³⁵.

ב. העובדה שיש פוסקים שאוסרים הפריה חוץ גופית איננה עומדת לזכותו של בעל המסרב להפריה חוץ גופית ורוצה לגרש את אשתו, שכן את הנימוק של חשש הערבוב ניתן לפתור באמצעות פיקוח מתאים שקיים היום, ואת הנימוק של חשש הוצאת זרע לבטלה כבר דחו רוב הפוסקים. הדברים שהבאנו לעיל בשם הציץ אליעזר³⁶, שאין לבעל זכות לסרב לבדיקת זרע על סמך הפוסקים האוסרים זאת, כיוון שרבו המתירים על האוסרים, ונתפשט ההיתר, נכונים גם לעניין ההפריה החוץ גופית.

ג. גם על זכותה של האישה לטעון שהיא רוצה היריון בדרך טבעית ואינה מחויבת לעבור את הסבל והסיכונים הכרוכים בהפריה חוץ גופית (במקרה של בעיית פוריות של הבעל), יש מקום לפקפק כיום, שכן כל היריון ולידה כרוכים מעצם טבעם בסבל ובסיכון לאישה. אמנם בעבר היה מקום לומר שאין להוסיף סבל וסיכון נוספים שאינם טבעיים על מה שקיים כבר ממילא, אך אז טיפולי הפריה חוץ גופית היו עניין חדש ויוצא דופן. כיום, כשאלפי תינוקות נולדים כל שנה כתוצאה מהטיפולים הללו, וגם מבחינה סטטיסטית מדובר על אחד מכל שלושים ילדים שנולד כך, והמספר הן מבחינה כמותית והן מבחינה סטטיסטית הולך ועולה משנה לשנה, שוב קשה להתייחס לטיפולים הללו כאל דבר החורג מהשגרה בעולם, וממילא קשה להשתמש בנימוק זה כדי לחייב גירושין, מה עוד, שכפי שצוין לעיל, הסיכון הממשי בטיפולים הללו הינו נמוך ביותר, ובודאי שנכלל בגדר "שומר פתאים ה"³⁷.

כך ניתן גם לראות מדברים שכתב הגר"ש דיכובסקי במאמרו – 'הרגעת היולדת – שו"ת' (אסיא עה-עו, עמ' 116-122, ובספרו לב שומע לשלמה סימן מג אות ה)³⁸:

בני זוג מחויבים ומשועבדים זה לזו בתחום חיי האישות. השעבוד כולל גם עשיית כל הדרוש לצורך קיום מצוות פרייה ורבייה. מידת המאמץ הכרוכה בכך, היא בהתאם לסביר בהולדת ילדים. כידוע, עושים בני זוג מאמצים רבים להביא ילדים לעולם. על

35. ראה להלן שנדון במקרים הקשים הללו, שגם להם יש לרוב פתרון רפואי, והאם הוא מהווה הצדקה לעיכוב החיוב בגט.

36. אף שהוא עצמו היה מאלו ששללו את ההפריה החוץ גופית וכדלעיל.

37. יש לציין שכיום החל להתפתח כיוון נוסף בטיפולי ההפריה הנקרא IVF, אשר בו שואבים ביציות לא בשלות מגוף האישה ללא מתן טיפול הורמונלי, וגורמים להם להבשיל בתנאי מעבדה. כיוון זה נמצא עדיין בשלבי מחקר, ואינו מתאים לכל סוגי בעיות הפוריות, אך נראה שתוך כמה שנים יהפוך להיות המוני ומקובל, וממילא יפחית עוד יותר את הסבל והסיכון העוברים על האישה במהלך הטיפולים. למעשה, בשנים שלאחר כתיבת המאמר נזנח אפיק זה, והוא כמעט ואינו מקובל כיום, אולם עדיין אם האישה אינה מוכנה לטיפול הכולל קבלת תרופות הורמונליות ודורשת גט, יש מקום לדון באפשרות של טיפול זה.

38. התפרסם בשנת תשס"ה, ומהווה חזרה ממה שכתב במאמר מוקדם יותר כפי שראינו לעיל.

כן, כל שמדובר במאמץ סביר שנעשה על ידי בני זוג, ניתן לחייב את הצדדים. המדד הוא מידת המאמץ שאישה סבירה או בעל סביר היו עושים בכדי לזכות לפרי בטן. המדיניות של בתי הדין הרבניים בנושא זה הייתה שלא לחייב את הצדדים בכל עשייה לא טבעית, וכל שמתגלה צורך לפעולות לא טבעיות, אין לחייבם לכך, וממילא אפשר לחייב בגירושין.

מדיניות זו לא נראית לי כיום. גם היריון סדיר כרוך בדרך כלל בבדיקות רפואיות רבות: בדיקות דם, אולטרה סאונד ועוד. לעיתים יש צורך בשמירת היריון, בתפירת צוואר הרחם וכדומה. האם ניתן להעלות על הדעת סירוב של האישה לביצוע הבדיקות הללו, ולא לראות בזה הפרת ההתחייבויות של חיי הנישואין? באותה מידה, יש צורך בבדיקות של הבעל, אם לאיתור בעיית פוריות, או לבירור מחלות גנטיות, או התאמה של סוג הדם. האם ניתן להעלות על הדעת סירוב של הבעל לביצוע הבדיקה מבלי שיפר בזה את התחייבותו בחיי הנישואין?

היריון על ידי הפרייה חוץ גופית נחשב כיום יותר ויותר לדרך טבעית להולדת ילדים כאשר מתגלה קושי בדרך הרגילה. למה לראות בדרך זו חריג נדיר, ולהימנע מחיוב בן הזוג או בת הזוג לשתף פעולה? כולנו יודעים שבני זוג סבירים יעשו הכול בכדי לזכות לפרי בטן, יוציאו הוצאות מרובות וירחיקו נדוד לרופאים הטובים שבידם להושיע. בהפריה חוץ גופית רגילה מידת המאמץ הנדרשת מן הצדדים, אינה עולה על מה שבני זוג סבירים עושים לזכות בילדים, ולמה לא נחייבם בכך?

על כן, אני נוטה להגיע למסקנה שכיום יש מקום לחיוב בן הזוג הסרבן לפעול בדרך זו, במידה ומדובר בהפריה שאינה חורגת מן המקובל.

אנו רואים שגם לדבריו ניתן לראות במאמץ ובסבל הכרוך בטיפולי הפריה חוץ גופית דבר טבעי ומקובל לאור המציאות הקיימת היום.

לאור הנ"ל, היה מקום לעניות דעתי לומר שאין לחייב גירושין במקרה של יכולת להיבנות בדרך של הפריה חוץ גופית, מלבד במקרים בהם הסיכוי נמוך ביותר³⁹, או במקרים בהם הבעל הינו תלמיד של רב שאוסר טיפולי הפריה חוץ גופית, והולך אחר פסקיו בכל תחומי ההלכה.

חיזוק לדבריי מצאתי בדברים שאמר לי הרב מנחם בורשטיין ראש מכון פוע"ה, אשר שוחח בנושא עם כמה מגדולי הפוסקים, ואלו הדברים ששמע מפיהם: הרב הראשי לישראל, מרן הגר"א שפירא זצ"ל, אמר לו, שלדעתו, יש מקום לחכות לפחות לשנה שלמה של טיפולים לפני שיהיה מקום לחייב בגט.

הראשון לציון מרן הגר"מ אליהו שליט"א [זצ"ל] אמר לו, שלדעתו, יש לעשות בבתי הדין תקנה שאין לחייב בגט על סמך בעיות פוריות שניתן לפותרן באמצעות טיפולי הפריה, שכן לרוב הטענה של בן הזוג הפורה שאינו מוכן להיכנס לטיפולים, מהווה רק תירוץ לסיבה האמיתית שבעטייה הוא רוצה להתגרש.

39. ראה להלן בפרק הבא.

הראשון לציון הגר"א בקשי דורון שליט"א [זצ"ל]⁴⁰ אמר לו, שלדעתו, כל טיפול שממומן על ידי קופת חולים הוא טיפול שיש לעבור לפני שניתן לדרוש גט. המציאות כיום היא שמדינת ישראל באמצעות קופות החולים מממנת טיפולי הפריה חוץ גופית ללא הגבלה של מספר הטיפולים עד להולדת שני ילדים.

ט. מקרים חריגים – דיקור אשכים ותרומת ביצית

כאמור בפרק הקודם, ישנם מקרים בהם טיפולי הפריה חוץ גופית לבדם אינם יעילים, אך ניתן לשלבם עם טיפולים נוספים על מנת להביא להיריון ולילדים – במקרה של חוסר בתאי זרע של הבעל ניתן לבצע ביופסיה או דיקור של האשכים במאמץ לחפש שם תאי זרע תקינים, ובמקרה של הזדקנות או אי תפקוד השחלות של האישה – להפרות את זרע הבעל בביצית של תורמת זרה ולהשתילה ברחם האישה, פעולה הנקראת תרומת ביצית. בשורות הבאות נדון בהיתר ההלכתי של האפשרויות הללו, ובשאלה האם במקרה בו אלו האפשרויות היחידות להרות, יש מקום לחייב בגט, או שהבעל יכול לדרוש קודם שיבצעו דיקור באשכים כדי למצוא זרע, וכן האישה להרות מתרומת ביצית⁴¹.

1. דיקור אשכים

מרבית הפוסקים שדנו בשאלת דיקור האשך לצורכי פוריות, נמנו והתירו את הדבר, ביניהם שו"ת מנחת יצחק (חלק ג סימן קח), שכתב שאין בזה חשש של פצוע דכא, מחמת שאין הנקב מפולש והוא חוזר ונסתם, וכן שו"ת אגרות משה (אבן העזר חלק ב סימן ג) ושו"ת שבט הלוי (חלק ו סימן קצג), שכתבו שפסול פצוע דכא קיים רק כשהנקב גורם שלא יוכל להוליד, והיום נשתנו הטבעים, ונקב באשך אינו פוגע ביכולת ההולדה.

לכן נראה שגם במקום שלא מצאו כלל תאי זרע בבדיקת זרע רגילה של הבעל, יש לחכות לביצוע ניתוח באשכים עצמם לפני קבלת דרישתה של האישה לגירושין. אמנם במידה ולא מצאו זרע לאחר ניתוח אחד, יש מקום לקבל את דרישתה ולא להמתין לניתוחים חוזרים ונשנים, שכן אף על פי שגם לאחר אי מציאת זרע בניתוח אחד ישנם סיכויים למציאת זרע בניתוח נוסף, הרי הסיכויים לכך כבר קטנים ביותר, ובאופן כזה אין לחייב את האישה בהמתנה ממושכת לניתוחים חוזרים ונשנים⁴².

2. תרומת ביצית

לגבי תרומת ביצית שונים פני הדברים, שכן פוסקים רבים שהתירו הפריה חוץ גופית, פסקו לאסור את השימוש בתרומת ביצית או בפונדקאות, וכפי שנכתב באנציקלופדיה ההלכתית –

40. בניגוד לכאורה לדברים שכתב שהובאו לעיל.

41. דיון זה נכון גם לכיוון ההפוך של בעיה ברחם של האישה שמצריך שימוש בפונדקאית כדי לשאת היריון שנוצר מזרע הבעל ומביצית האישה.

42. מה עוד שעל מנת להבטיח הצלחה בניתוח כזה רצוי להכין את האישה מראש להפריה חוץ גופית כדי שיהיה אפשר להשתמש בזרע שיימצא מיידית ולא יהיה צורך בהקפאה (דבר שאיננו תמיד אפשרי כשמוצאים תאי זרע בודדים), ולא סביר שנחייב את האישה בהכנה כזו מספק יותר מפעם אחת.

רפואית (ערך הפריה חוץ גופית אות ד), שבנושא זה רבו האוסרים⁴³, ואף המתירים⁴⁴ הצביעו על הבעייתיות הקיימת במצב כיום, בו לא ידוע מי האישה ממנה נלקחה הביצית. גם לגבי עצם קיום מצוות פרייה ורבייה הדבר אינו פשוט כלל, שכן בפוסקים יש דיון בשאלה מי נחשבת אימו של הוולד⁴⁵.

מכיוון שהדבר שנוי במחלוקת, ולאור העובדה שהמציאות הרפואית כיום לאור מגבלות החוק בארץ והמחסור בביציות לתרומה היא שברוב המוחלט של המקרים מדובר בתרומות גויות, וממילא לדעת הפוסקים הסוברים שבעלת הביצית היא האם, הבעל אינו מקיים מצוות פרייה ורבייה, נראה שבאופן זה, אף שיש מקום רב לסמוך על דברי המתירים, אם יבוא הבעל ויטען שהוא רוצה לתת גט מחמת החשש לשיטות האוסרות, ומחמת העובדה שיתכן ובכל מקרה לא יקיים מצוות פרייה ורבייה, נראה שיש לקבל את דבריו ולחייב את האישה בגט, היות ומדובר במחלוקת הלכתית שעדיין לא הוכרעה.

בנוסף לכך, בניגוד לטיפולי הפוריות שהוזכרו לעיל, שעלותם ממומנת על ידי המדינה, תרומת ביצית ופונדקאות אינן ממומנות, והעלויות שלהן כיום גבוהות ביותר, ואין לנו אפשרות להכריח את הבעל לשאת בעלויות אלו.

יש לציין שכיום נמצא בהליכים חוק שמסדיר את הליכי תרומת ביצית בארץ, וייתכן שהמצב ישתנה בעוד מספר שנים – הן באפשרות להשיג תרומת ביצית מיהודייה פנויה במחיר זול וסביר, והן מבחינת האפשרות למנוע נישואי אח ואחותו (לשיטת הפוסקים שבעלת הביצית היא האם), ובמצב כזה יהיה מקום לבחון את מסקנות סעיף זה שנית⁴⁶.

י. סיכום

1. מי שנשא אישה ושהה עימה עשר שנים ולא ילדה, אף שכיום לא מחייבים אותם להתגרש, אם בא אחד מבני הזוג וטוען שהוא רוצה להתגרש כדי להינשא לאחר ולהוליד ילדים, שומעים לו.
2. גם קודם עשר שנים, אם יש סבירות גבוהה שאחד מבני הזוג עקר, והצד השני תובע להתגרש, שומעים לו.

43. אמנם בתור מקורות הובא שם רק שו"ת שבט הלוי (חלק ג סימן קעה ס"ק ב), והמעייין בגוף התשובה שם יראה שמדובר בתרומת זרע ולא בתרומת ביצית. כפי שנכתב באנציקלופדיה ההלכתית-רפואית עצמה (שם הערה 111), מעיקר הדין תרומת ביצית פחות בעייתית מתרומת זרע. למעשה, במקום אחר (חלק ט סימן רסד) אכן כתב שבט הלוי במפורש שגם בתרומת ביצית יש איסור תורה של "ודבק באשתו" ולא באשת חברו. וכן כתב לאסור בנשמת אברהם (אבן העזר סימן א' ס"ק 51) בשם הגרי"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל]. גם למעשה אנו יודעים שיש פוסקים רבים שמתירים הפריה חוץ גופית רגילה, ואינם מסכימים להתיר תרומת ביצית או פונדקאות, אף שיש המתירים זאת.

44. ראה מאמרו של מורי ורבי הגר"נ גולדברג שליט"א – 'תקלות העלולות לצמוח מהשתלת עוברים' (תחומין י עמ' 273–281).

45. ראה לעיל, סימנים טו-יט.

46. לצערנו הרב, למרות שחוק כזה התקבל כבר בשנת תש"ע, הוא לא שינה למעשה את המציאות שבה רובן המוחלט של תרומות הביצית מתבצע בחו"ל מתורמות שאינן יהודיות.

3. במידה ויש אפשרות לטפל בבעיית הפוריות, יש להמתין לתוצאות הטיפול ולא לכפות גט.

4. היות והכרעת הפוסקים שוולד שנוצר בדרך של הזרעה מלאכותית, נחשב לבנו לכל דבר, ומקיים בכך מצוות פרייה ורבייה, לא ניתן לחייב בגט במקרה שכן הזוג הסובל מבעיית פוריות מסכים לכך, ואילו בן הזוג הפורה מסרב ותובע להתגרש. אך במקרה בו יש צורך בהזרעה מלאכותית מתורם זר, אף שיש מי שהתיר את הדבר באופנים מסוימים, זכותה של האישה לסרב לכך ולתבוע גירושין.

5. המדיניות המקובלת בבתי הדין ועל הדיינים היא שכאשר הדרך היחידה בה ניתן להוליד היא באמצעות טיפולי הפריה חוץ גופית, זכותו של בן הזוג הפורה לדרוש גט, שכן אין לחייב את הבעל בביצוע פעולה השנויה במחלוקת הלכתית, ואין לחייב את האישה לעבור סבל של טיפולים על מנת ללדת בצורה לא טבעית.

6. לאור המצב הקיים כיום, בו הכרעת הפוסקים היא להתיר הפריה חוץ גופית, ופעולה זו נעשתה המונית עד שיש מקום להגדיר אותה כדרך כל הארץ, נראה שיש מקום לשיקול מחודש למדיניות זו, הן במקרה של דרישת הבעל לגט, והן במקרה של דרישת האישה לגט.

7. גם כאשר הבעל נדרש לעבור דיקור באשכים לצורך מציאת זרע, נראה שיש מקום לדרוש מהאישה להמתין לפחות פעם אחת למתן סיכוי להרות באופן זה.

8. במצב הקיים כיום, במקרה בו בעיית הפוריות של האישה ניתנת לפיתרון רק באמצעות תרומת ביצית, נראה שזכותו של הבעל לסרב לכך ולדרוש גירושין, אך ייתכן ובעתיד מצב זה ישתנה, ויש לשקול שוב את הדברים בעוד מספר שנים.

סוף דבר:

בעקבות שינוי המציאות בשטח, ובין היתר בעקבות פרסום המאמר הנוכחי וכן פעולות נוספות של מכון פוע"ה להטמעת מסקנות המאמר בפסיקת בתי הדין, אכן הולכת מדיניות בתי הדין ומשתנה, וכיום נעשה פחות מקובל לחייב את אחד הצדדים בגט במקרה שבו יש בעיית פוריות שניתנת לפתרון באמצעות הפריה חוץ גופית.

חלק ב: בעיות בכוח גברא כעילה לגירושין

בחלק הקודם של הדברים התייחסנו למציאות של בעיות פוריות כעילה לגירושין. להלן נעסוק בשאלת זכותה של האישה לתבוע גט מחמת חוסר כוח גברא של הבעל.

- א. פתיחה – עילת גירושין עקב חוסר כוח גברא ד. מדיניות בתי הדין
 ב. תחילת ביאה ה. סיכום
 ג. החיוב לנסות ולהמתין לרפואה

א. פתיחה – עילת גירושין עקב חוסר כוח גברא

במסכת כתובות (סא ע"ב) מובאים חיובי העונה של הבעל, ושם גם מבואר שכאשר הבעל מדיר את אשתו מתשמיש המיטה, עליו להוציא ולתת כתובה⁴⁷. הפוסקים דקדקו מסוגיית הגמרא שם, שכל בעל שמסרב לשמש עם אשתו – כופים אותו לגרש⁴⁸. גם במקרים שבהם אין הבעל יכול לשמש עם אשתו שלא באשמתו, פסקו הראשונים שזכותה של האישה לדרוש גט. כך כתב הרמב"ם (הלכות אישות פרק יד הלכה ז):

אסור לאדם למנוע אשתו מעונתה, ואם מנע כדי לצערה, עבר בלא תעשה שבתורה, שנאמר: "שארה כסותה ועונתה לא יגרע", ואם חלה או תשש כוחו, ואינו יכול לבעול, ימתין שישה חודשים עד שיבריא, שאין לך עונה גדולה מזו, ואחר כך או ייטול ממנה רשות או יוציא וייתן כתובה.

בתוספות (יבמות דף סה ע"ב ד"ה כי הא) יש התייחסות מפורשת לחוסר יכולת לבעול מחמת חוסר כוח גברא:

והיכא שהודה הבעל שאין יכול לבעול, פסק דצריך ליתן גט וכתובה אפילו אינה באה מחמת טענה, כיוון דאין יכול כלל לקיים לה עונה.

דברי התוספות ברורים שחוסר יכולת לבעול מהווה עילה לגירושין, לא רק עקב חוסר האפשרות להולדת ילדים, אלא עקב חוסר היכולת לקיים מצוות עונה. כך גם כתב הרשב"א בתשובה (שו"ת המיוחסות לרמב"ן סימן קמא), והביא לכך שתי ראיות:

47. עיין בפרשנים על הגמרא (שם) ובשולחן ערוך (אבן העזר סימן קנד סעיף כא), שנחלקו אם "יוציא וייתן כתובה" משמעותו כפייה על הגט או רק חיוב לגרש, אך כאמור לעיל (בחלק א של המאמר), מטרת דיוננו כאן היא לדון בעילות לגירושין ולא בשאלה מתי בית הדין מחייבים לגרש, ומתי הם כופים על כך. ועיין על כך בהמשך בהסברים השונים שניתנו למחלוקת הריב"ש והתשב"ץ בנושא זה.

48. עיין שולחן ערוך אבן העזר (סימן עז סעיף א) ובנושאי כלים (שם), וכן בבית יוסף (ריש סימן עז).

כופין אותו לגרש. וכן כתב ריב"א. והביא ראיה, מההיא דאמר שמואל. האומר: אי אפשי, אלא הוא בבגדו, והיא בבגדה; יוציא וייתן כתובה. ועוד נראה דהכול יודעים כלה למה נכנסה לחופה, ועל דעת כן נישאת לו. הלכך אפילו טוענת סתם: שאינו יכול; יוציאנה בגט. וכל שכן בבאה מחמת טענה, דאמרה: בעינא חוטרא לידה, ומרא לקבורה.

ראייתו הראשונה של הרשב"א היא מדברי רב הונא (דף מח ע"א), שאפילו אם הבעל מוכן לשמש, אך מתנה זאת בכך שיהיו לבושים, זכותה של האישה לתבוע גירושין, כל שכן כשאינו בועל כלל.

ראייתו השנייה של הרשב"א היא מסברא, שהרי עצם הנישואין הם חיי האישות בין בני הזוג.

גם הר"ן בפירושו על מסכת נדרים (צא ע"א) הביא את ראייתו הראשונה של הרשב"א כהוכחה לכך שהחובה לגרש במקרה של חוסר בחיי אישות קיימת גם כשהאישה אינה תובעת גירושין מצד הרצון לילד (כגון שכבר יש לה ילד או שאינה מעוניינת בילד).

לכאורה ראיה זו צריכה עיון, שכן שם מדובר במקרה בו הבעל אינו מעוניין בחיי אישות רגילים, ואילו כאשר אין לו כוח גברא, הבעל אינו עושה זאת בצורה מכוונת, והוא אנוס בדבר, וייתכן שבמקרה כזה לא נחייב אותו לגרש.

אמנם ערוך השולחן (אבן העזר סימן קנד סעיף מ) הביא ראיה, שגם כשאין הבעל עושה בזדון, עדיין כופים אותו להוציא:

וכן אף אם אינה טוענת זה⁴⁹, רק אומרת שאינו יכול לחיות עימה כדרך כל הארץ, ויישען על ביתו ולא יעמוד, שאין לו גבורת אנשים, והיא מבקשת תפקידה ועונתה, והוא אינו מכחישה או שמבררת זאת על ידי רופאים, כופין אותו גם כן לגרשה וליתן לה כתובתה [עיי' בית שמואל ס"ק יח], ולא גריע זה ממוכה שחין שכופין אותו לגרשה מפני שאינו רשאי להזדקק לאישה. ויראה לי דבטענה זו, אפילו יש לה מכבר בנים ובנות, יכולה לכופו לגרשה וליתן כתובתה, כיוון שקשה עליה להיות בלא תשמיש, ויותר ממה שהאישה רוצה לישא, אישה רוצה להינשא.

ראייתו של ערוך השולחן היא מדברי המשנה (כתובות עז ע"א), שמונה מוכה שחין מאותם שכופים אותם להוציא, ומדברי הגמרא (שם ע"ב) מוכח שאף אם עצם המחלה לא מפריע לה, זכותה להתגרש מחמת הסכנה שיש לשמש עם מוכה שחין, שבעטיה אין אנו מאפשרים להם לשמש.

נראה שגם הרשב"א והר"ן יודו לראיה זו, והוכחתם מהמקורות האחרים באה רק כדי ללמדנו שבעיות בחיי אישות מהוות עילה לגירושין בפני עצמה, ללא תלות בשאלת הילודה.

כך גם פסק השולחן ערוך (אבן העזר סימן קנד סעיף ז). אמנם המחבר והרמ"א נחלקו (שם) בשאלת נאמנות האישה לטעון כן, אך גם הרמ"א (שהביא את הדעות שאינה נאמנת) סיים:

ומכל מקום, במקום שיש אמתלאות ואומדנות שאומרת אמת, נאמנת (מהרי"ק שורש עב).

ממילא כאשר ידוע שאין לבעל כוח גברא, זכותה של האישה לדרוש גט. יתירה מכך, שו"ת חוות יאיר (סימן רכד) דן במקרה בו כבר משעת הקידושין לא היה לבעל כוח גברא, וכתב שנראה לו שבמקרה כזה הקידושין יהיו מקח טעות, ולא יהיה צורך כלל בגט.

בין היתר חילק שם החוות יאיר בין מומים אחרים שנמצאו לאחר הקידושין שאינם מהווים עילה למקח טעות, לבין חוסר כוח גברא:

דאף על פי דאמרינן בכל מומין שבו: איתתא בכל דהו ניחא להו, יש לומר הטעם משום חמדה, כמו שאמרו: רוצה אישה בקב ותפלות, מה שאין כן בדלא מצי לבעול כלל.

אמנם הוא כתב שם במפורש שדבריו אמורים להלכה ולא למעשה. שו"ת שבות יעקב (חלק א סימן קא) הביא את דברי החוות יאיר וחלק עליהם, וכתב שאפילו במקום עיגון, כגון שהבעל נעלם, לא ניתן להקל בזה, שכן משמעות כל הפוסקים שהובאו לעיל היא שהאישה צריכה גט, ולא כתבו לחלק בין מקרה בו התחיל החולי לאחר הקידושין או שהאישה הכירה בחולי זה קודם הקידושין, לבין מקרה בו היה כך מלכתחילה, והאישה לא הכירה בו קודם הקידושין. אך שו"ת עין יצחק (אבן העזר סימן כד), אף שבתחילה כתב שאין לסמוך על החוות יאיר להקל, לאחר מכן המשיך לדון בדבר זה והסיק שיש כאן רק קידושי דרבנן מחמת חשש בעלמא, ולכן צירף זאת לעוד סברות שהיו בתשובתו להקל. גם שו"ת מהרש"ם (חלק ג סימן טז) העלה לסמוך על סברה זו במקום עיגון גדול שהבעל מת והאישה זקוקה לחליצה, אך האחים נמצאים במדינה רחוקה ואינם מוכנים לבוא לחלוץ לה. כן פסקו למעשה הגאון הרב יחזקאל אברמסקי (בתשובה שהובאה בחזון יחזקאל סוף זבחים), שו"ת אגרות משה (אבן העזר חלק א סימן עט וחלק ד סימן נב) ושו"ת יביע אומר (אבן העזר חלק ז סימן ז).

לסיכום: כאשר אין לבעל כוח גברא, הדבר מהווה עילה לחיוב גט, ובמקרה בו הבעל לא יכל לבעול כלל מתחילת הנישואין, והאישה לא ידעה על כך קודם הנישואין, ניתן במקום עיגון ושעת הדחק גדולה להתיר את האישה מעגינותה אפילו ללא גט.

ב. תחילת ביאה

מדברי התוספות שהובאו לעיל (יבמות סה ע"ב ד"ה כי הא) עולה שלמרות שלעניינים רבים העראה נחשבת כביאה גמורה⁵⁰, הרי שלעניין היכולת לקיים חיי אישות עם אשתו אין זה מספיק:

ומיהו אם יכול להתקשות, ויש כאן לכל הפחות הכנסת עטרה, אבל אין לו כוח למרק, על זה נראה לו דיש תוספת, דיש כאן חיבת ביאה בהכנסת עטרה.

50. כמו שמוכח מהגמרא ביבמות (נד ע"א).

מכך שהתוספות כתבו במקרה כזה, שהאישה זכאית לתוספת כתובה, מוכח שעדיין יש לה עילה לתבוע גט, אלא שהבעל חייב גם בתוספת כתובה, כי לו עצמו הייתה חיבת ביאה בהכנסת העטרה.

כך הוכיח גם הערוך לנר במקום, והביא הוכחה נוספת לכך שלעניין זה יש צורך בגמר ביאה:

ועוד אי סלקא דעתך דעונה מקיים בהעראה לחוד, ופרייה ורבייה ודאי אינו מקיים, רק בביאה שראויה להתעבר ממנה, ובהעראה אינה מתעברת כמו שכתבו התוספות לעיל (נה ע"ב ד"ה אינו), אם כן מצוות עונה ומצוות פרייה ורבייה לאו אחדא מלתא היא, דעונה היא בתחילת ביאה ופרייה ורבייה לא מקיים עד גמר ביאה, ולא משמע כן בכל מקום.

היות ולטענתו גדרי חיוב פרייה ורבייה זהים לגדרי מצוות עונה⁵¹, ממילא לא ייתכן שיקיים מצוות עונה בביאה שאין אישה יכולה להתעבר בה.

שו"ת רדב"ז (חלק ד סימן קיח)⁵² נתן טעם אחר מדוע העראה אינה מספקת לקיום מצוות עונה:

ואפילו אי טענה יישען על ביתו ויעמוד ויפרוץ הגדר ונכנס, ומייד סר כוחו ומשמש באיבר מת, מהימנא ... אפילו לא אתיא מחמת טענה... דאין זה קיום עונה, דאדרבה מצטערת היא יותר, ואף על גב דהעראה כביאה לכל הדברים, לקיום עונה לא מקריא ביאה.

כלומר האישה לא נהנית בביאה מעין זו, וממילא אין הבעל מקיים באופן זה מצוות עונה.

ג. החיוב לנסות ולהמתין לרפואה

התוספות (סו), שפסקו שחוסר כוח גברא מהווה עילה לגט, הוסיפו סייג: "ואף על הקישוי כתב שאין לה למחר לסתור בנינה, כי רחמי שדי מרובים".

כלומר אין לעשות דברים בפזיזות, שכן ייתכן והדברים יסתדרו בהמשך.

ממשמעות דבריהם נראה שהדברים נכתבו בגדר עצה טובה, אך אם האישה מתעקשת להתגרש ולא לחכות, בית הדין מקבלים את טענתה.

כך כתב במפורש שו"ת הריב"ש (סימן קכז):

ובכל אלו הדרכים יוכלו הדיינים לדבר על ליבה ולרצותה, למען ידובקו יתלכדו ולא יתפרדו; לפי שקשין גירושין. אמנם אם היא תאמץ לבבה, ולא תרצה להיות עימו עוד, אין חוסמין אותה, כל שאמרה כן בבית דין ובפני בעלה, ויוציא וייתן כתובה.

לעומת זאת, הבית יוסף (אבן העזר סימן קנד) הביא בשם התשב"ץ דעה חולקת:

אפילו הכי לא היה הדין נותן לכופו לאלתר אי טעין איזיל ואבדוק נפשאי כשאכנס עמה לסתר זמן אחר, או אם טען שזה מום עובר על ידי רפואות קרובות להועיל וכמה

51. עיין שו"ת באהלה של תורה (חלק א סימן סו אות ט), שהראה מהיכן לומדים זאת.

52. הובא גם בבאר היטב (אבן העזר סימן עו ס"ק א) ובפתחי תשובה (שם ס"ק א).

טענות אחרות, וכיוון שכן, אם כפווה קודם טענותיהם בבית דין ועמדו זה אצל זה, הווי גט מעושה שלא כדין.

לפי התשב"ץ, בכל מקרה שבו הבעל טוען שהוא יכול להתרפא, אין מקום לחייבו בגט⁵³.
כדבריו כתב גם שו"ת מהרשד"ם (אבן העזר סימן קג), שסיים:

מכל זה נראה בעיניי, שאפילו בידוע הדבר שאין לבעל גבורת אנשים, כעת שאין לכוף לגרש לאלתר עד שיראה שתוחלת ממושכה, אין לה תקנה.

אמנם המהרשד"ם בתשובתו התבסס, בין היתר, על רבו המהרלב"ח שכתב בתשובה (סימן כט):

ואפילו אם כנים דבריה, רחמי שמיים מרובים, ולא תמהר להפריד בינה ובין אלוף נעוריה, כי קשה גירושין, וטוב לה שתמתין ב' או ג' שנים, ואולי תזכה להיבנות מבעלה.

אלא שהמעין בדברי המהרלב"ח בתשובה אחרת, שבה התייחס בפירוש לחוסר בכוח גברא (סימן לג), יראה שבעניין זה פסק למעשה כריב"ש ולא כתשב"ץ.

שו"ת נודע ביהודה (מהדורה תניינא אבן העזר סימן פט) הסכים לפסקו של השואל שאמר להמתין זמן מה בו יעסוק הבעל ברפואות, וכתב:

וכן כתבו כל הגאונים הראשונים, שלא למהר הגירושין בזה, ולדבר על לב האישה אולי יש תקנה ברפואות.

כמו כן, הנודע ביהודה כתב שם שאין לחלק בין תחילת חיי הנישואין לבין מי שהיה לו כוח גברא, ואחר כך התקלקל. אך בתשובתו לא כתב מה הדין במקרה בו האישה אינה מוכנה להיענות לבקשת בית הדין ודורשת גט מייד.

לעומת הדעות הנ"ל, הרמב"ם (הלכות אישות פרק יד הלכה ז) והשולחן ערוך (אבן העזר סימן עו סעיף יא) כתבו באופן מדויק כמה זמן יכול להמתין בעל שאינו יכול לבעול:

ואם חלה או תשש כוחו ואינו יכול לבעול, ימתין שישה חודשים עד שיבריא, שאין לך עונה גדולה מזו, ואחר כך או ייטול ממנה רשות או יוציא וייתן כתובה⁵⁴.

על דברי הרמב"ם כתב השלטי גיבורים בשם ריא"ז (כתובות כו ע"א מדפי הרי"ף, הובאה דעתו בחלקת מחוקק סימן עו ס"ק יז ובבית שמואל שם ס"ק יח), שאם מדובר בחולי שעשוי להתרפא, תמתין האישה גם מעבר לשישה חודשים.

53. עיין להלן, כשנדון במדיניות בתי הדין, נראה שהריב"ש דן לעניין חיוב בגט, ואילו התשב"ץ לעניין כפיה, וייתכן שאינו חולק לגבי חיוב גט. כאמור לעיל בתחילת דברינו, אין מאמר זה בא לדון בשאלת החיוב או הכפייה, אלא בשאלת העילה לגט באופן כללי.

54. אמנם היה מקום לומר שהרמב"ם כתב את דבריו דווקא כשהחיסרון אינו טמון בכוח גברא אלא במחלה כללית, אך מלבד שלא מסתבר לחלק בכך, שכן אין זה משנה לאישה מדוע אינו בא עליה, הרי נראה שהרמב"ם כיוון לכלול בעיה זו בהוספת המילים: "או תשש כוחו".

שו"ת אדמת קדש (אבן העזר סימן כג) כתב שייתכן ואין מחלוקת ביניהם, אלא שהרמב"ם דיבר במקרה בו לא ידועה לנו כרגע תרופה לחולי, שמחכים שישה חודשים אולי ימצאו תרופה, לבין מקרה בו קרוב לנו שיתרפא, שאז מחכים גם למעלה משישה חודשים.

ד. מדיניות בתי הדין

בפסיקות בתי הדין בעבר, הועלו כמה אפשרויות להסבר המחלוקת בין הריב"ש לתשב"ץ. בפסק דין שניתן על ידי בית הדין הרבני בתל אביב בהרכב הדיינים הגר"א גולדשמיט, הגרש"ש קרליץ והגר"י בבליקי (פסקי דין רבניים חלק א עמ' 81-96) הועלו שתי אפשרויות להסבר המחלוקת:

האפשרות האחת היא שנחלקו כפשוטו האם כשיש סיכוי לרפואת הבעל והאישה אינה מוכנה להמתין, יש מקום לחייב גט.

האפשרות השנייה היא שלכולי עלמא בית הדין רשאי לחייב גט, ונחלקו בשאלה עד כמה בסמכות בית הדין לנסות ולעכב את מתן הגט על מנת לנסות ולהשיג שלום בית באמצעות רפואת הבעל.

לעומת זאת, בפסק דין שניתן על ידי בית הדין הגדול בהרכב הגר"י עדס זצ"ל, הגר"ב ז'ולטי זצ"ל וייבדל לחיים טובים וארוכים הגר"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] (פסקי דין רבניים חלק ג עמ' 77-90) נכתב, שכאשר חיי הנישואין בתחילתם היו תקינים ולאחר מכן הבעל חלה, חל דינו של הרמב"ם שצריך להמתין שישה חודשים. הריב"ש והתשב"ץ דיברו על מקרה בו מתחילת חיי הנישואין היו לבעל בעיות בכוח גברא, אלא שהריב"ש דן על חיוב גט, ואילו התשב"ץ על כפייה. לכן לכולי עלמא ניתן לחייב את הבעל בגט כשהאישה אינה מסכימה להמתין לרפואתו, אלא שלשיטות שבחוסר כוח גברא ניתן אפילו לכפות גט, במקרה שבו יש אפשרות של ריפוי, לא ניתן לכפות גט כל עוד קיימת תקווה כזו. כך סיכם שם בית הדין את דבריו:

אישה הדורשת גט בטענה שאין לבעלה גבורת אנשים, והיא תובעת גט מייד ומסרבת לחכות לשווא שמא לא יתרפא הבעל, דבר זה תלוי בעצם בפסק הדין אשר יינתן בגוף העניין, היינו לאלה הסוברים (כהרשב"א בתשובה הנ"ל) שכופין את הבעל לגרש בטענה זו, אז מן הדין אי אפשר לבית הדין לפסוק עליו כפייה, כל עוד והבעל ממשיך בטיפולים, ויש איזו שהיא תקווה שהוא יתרפא.

אולם לדעת הפוסקים שאין כופין להוציא, ופסק הדין אשר בית הדין יכול להוציא הוא רק חיוב לגט ותו לא, הרי לאחר שעברו שישה חודשים – שיעור עונה היותר גדולה – או פחות מזה במקרה והיו הפרעות בהתחלת הנישואין, כבר ישנו הבסיס לחייב גט, ומשורת הדין האישה זכאית לדרוש לחתוך דינה מייד, אלא שעל בית הדין להחמיץ את דינה להשפיע עליה לחכות ולא תמהר להרוס בניינה, כי קשה גירושין.

המסקנות של פסק דין זה צוטטו בעוד כמה וכמה פסקי דין, ביניהם פסק דין של בית הדין הרבני בתל אביב בהרכב הדיינים הגרש"ב ורנר, הגר"ע אזולאי והגר"ח"ג צימבליסט (פסקי דין רבניים חלק י עמ' 104-108), באותו בית דין כאשר הגר"ש דיכובסקי מחליף את הגרש"ב ורנר (פסקי דין רבניים חלק יב עמ' 96-103), וכן בפסק דין של הגר"א שרמן (הובא באסותא א עמ' 395

ריח-רכד, עיין שם שגם בפסק של בית הדין הגדול בהרכב בראשות הגר"ח צימבליסט שאליו התייחס פסק דין זה, נתקבלו המסקנות שהובאו לעיל).

אמנם כאשר מדובר בזמן קצר ביותר (של מספר שבועות) בו לא היה לבעל כוח גברא, כתב הגר"א שרמן (בפסק הדין הנ"ל שהובא באסותא), שגם בתחילת הנישואין יש חובה לתת הזדמנות לבעל, במיוחד בזמננו שנפוץ מאוד שלוקח קצת זמן לבעל להתרגל לנושא חיי האישות, ולפעמים יש קשיים בהתחלה בכוח גברא, קשיים שמקורם במישור הפסיכולוגי, ואינם מלמדים על בעיה אמיתית. ממילא, אם נחייב בגט על סמך דברי בית הדין הגדול שצוטטו לעיל, אפילו כשמדובר בחולשה קצרת טווח:

לא הנחת בן לאברהם אבינו, שמיד אם לא יצליח הבעל, תהיה ביד האישה סיבה ואפשרות לחייב גט, מסקנה כזו אינה מתקבלת כלל על הדעת.

אמנם במקרה בו ברור לנו שהבעיה בכוח גברא יצרה מאיסות אצל האישה, וללא עזרתה ממילא לא יוכל הבעל להתרפא, היות והבעיה קיימת במישור הפסיכולוגי, ניתן לחייב גט משום כך, אף שבעיית הבעל ניתנת לפיתרון תיאורטי, משום שלמעשה לא ניתן לפתור את בעייתו, עקב מאיסות האישה וחוסר יכולתה לשתף פעולה.

כך הובא בפסק הדין באסותא הנ"ל, וכך נכתב עוד קודם לכן במספר פסקי דין, ביניהם בפסקי הדין של בית הדין הרבני בתל אביב שהובא לעיל (פסקי דין רבניים חלק א שם וחלק י שם), וכפי שכתב בית הדין הגדול בהרכב הדיינים הרב הראשי לישראל הגר"י אונטרמן זצ"ל, הגר"ש ישראלי זצ"ל והגר"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] (פסקי דין רבניים חלק ט עמ' 94-96), על ההבדל בין זה לבין טענת "מאיס עליי" רגילה:

כמו כן קובע בית הדין: לאור התנגדותה החריפה והמוחלטת של האישה להמשיך עם בעלה בחיי נישואין, בית הדין אינו מוצא למעשה להטיל עליה להמשיך ולחיות עם בעלה, דבר שהיא נרתעת ממנו בסלידה עקב כשלונותיו הרבים שעד כה. והנה במקרה והוכח הדבר על פי ראיות חותכות, כי הבעל אינו מסוגל לחיי אישות מחמת חוסר כוח גברא או שהוא מודה בכך, ורק בעזרת האישה ובשיתוף פעולה מצידה קיימים סיכויים שהדבר ניתן לריפוי, אך האישה מצידה אינה מסוגלת לעבור ניסיונות כאלה, הרי בכהאי גוונא יש מקום לדון שהבעל חייב לגרשה, ואף גם כופין אותו. ואין זה דומה כלל לאישה שבעלה מאוס עליה ואיננה יכולה להיבעל לו, הואיל והבעל הרי הוא ראוי ומסוגל לחיי אישות, ואילו אישה אחרת במקומה הייתה ממשיכה לחיות איתו. ועיין בית חדש, דהרבה ריקים ופוחזין שרויין נשותיהם עמהם בשלום, ואינן מאוסים עליהם, דאיתתא בכל דהו ניחא לה, ומכיוון שהיא היא המפריעה לקיום המשך הנישואין שביניהם, הרי לאו כל כמינה לחייב אותנו במתן גט. מה שאין כן בבעל הלקוי בחוסר כוח גברא, שהוא הגורם המכריע, אלא שהוא רוצה להתרפאות על ידה, דבר שאין זה מעיקר תנאי האישות. ולכן במקרה והיא אינה מסוגלת להגיש לו העזרה הדרושה לו, עליו לשחרר אותה במתן גט.

יש לציין שבשו"ת ציץ אליעזר (חלק טו סימן מד) הובא פסק דין של בית הדין הגדול (ביחד עם הגר"י וולדנברג זצ"ל ישבו גם הגר"י קוליץ זצ"ל ויבדל לחיים טובים ארוכים הראשון לציין הגר"ע יוסף

שליט"א [זצ"ל], ראה פסקי דין רבניים חלק יב עמ' 104), בו נפסק שכאשר יש סיכוי לרפואה, אין לחייב בגט, אף ששם האישה טענה מאיס עליי, אך לא ברור שפסק דין זה חולק על האמור לעיל, שכן טענת המאיסות של האישה לא נבעה מהחוסר בכוח גברא, וכן לא צוין בפסק דין זה שיש צורך בשיתוף פעולה של האישה כדי שהבעל יוכל להתרפא⁵⁵.

אמנם כאשר אין צורך בעזרת האישה כדי שיוכל להתרפא, והבעל אינו יכול להתקשות באופן טבעי, אך הוא יכול לעשות זאת בעזרת כדורים או זריקות, הרי שאין הדבר צריך להפריע לחיי האישות בין בני הזוג, וממילא אין האישה זכאית לדרוש גט. כך כתב בשו"ת היכל יצחק (אבן העזר א סימן ד):

והרי ברור שעל ידי זריקות ורפואות אפשר לו לבעול כדרך כל הארץ, וכבר אפשר לו לקיים עונתה, ומה אכפת לה שהוא מוציא כסף לרפואות וסובל דקירות המחט בזריקות?

כך גם כתב הגר"ש דיכובסקי שליט"א במאמרו – 'פוריות ותפקוד זוגי – עילה לגט וטיפולים לפני נישואין' (אסיא סז–סח עמ' 13–22):

כל שהטיפולים שעובר הבעל: תרופות, זריקות וכדומה, אינם פוגעים בתפקוד המיני המקובל בינו לבינה, והתרופות והזריקות נלקחות שלא בשעת מעשה, אין כל מקום לגט.

הטיפולים המקובלים כיום, אינם משנים דבר בתפקוד הרגיל שבין הבעל לאישה, ועל כן אינם מהווים עילה לגט.

כפי שראינו לעיל בדברי הרדב"ז, כוח גברא לבד אינו מספיק, וכל שאין הבעל מסוגל לבוא על אשתו באופן שאמור לגרום לה להנאה (כלומר יש קישוי לתחילת ביאה, אך מיד עם ההעראה נגמר הקישוי), יש כאן עילה לגט.

מכאן למד בית הדין הרבני ברחובות בהרכב הדיינים הגר"ז גרז, הגרא"י לנאל והגר"ע בצרי (פסקי דין רבניים חלק י עמ' 82–103), שגם כאשר הבעל יכול להתקשות, אך אינו יכול לבעול עקב פליטת זרע מהירה, הוא חייב במתן גט.

יתירה מכך, בפסק הדין של בית הדין הרבני בתל אביב שהובא לעיל (פסקי דין רבניים חלק יב שם), העלו הדיינים אפשרות שגם במקרה בו הייתה ביאה גמורה מצד הבעל, אך היא נגמרה מהר מאוד, ולאישה לא הייתה הנאה עקב כך, שיהיה מקום לחייב בגט, אך למעשה בית הדין רק העלה את הדבר בגדר אפשרות ולא פסק כך בפועל.

ה. סיכום

1. כאשר לבעל לא היה כוח גברא כבר מתחילת חיי הנישואים, מבקשים מהאישה להמתין לו שיתרפא, אך אם היא מסרבת, ניתן לחייב אותו בגט.

55. עיין עוד בדברי הגר"י קולין זצ"ל שם, שהובאו בדעת מיעוט, שסבר שניתן לחייב את הבעל בגט, אך היו לו נימוקים נוספים מעבר לחוסר כוח הגברא.

2. כאשר בתחילת חיי הנישואים היה לבעל כוח גברא, ולאחר מכן חלה והתקלקל, יש להמתין שישה חודשים לרפואת הבעל. גם לאחר מכן – אם יש תרופה ידועה לבעל, על האישה להמתין לריפוי.
3. גם כאשר לא היה לבעל כוח גברא מתחילת הנישואים, אם הבעיה היא פסיכולוגית בלבד, ומדובר בזמן קצר עד לריפוי, על האישה להמתין.
4. אמנם כאשר רפואת הבעל תלויה באישה, וברור לבית הדין שעקב הקשיים בכוח הגברא הוא נמאס על האישה, והיא אינה מסוגלת לעזור לו, ניתן לחייב גט בכל מקרה.
5. אם הבעל נזקק לתרופות לצורך כוח הגברא, ואין הדבר פוגע בחיי האישות, אין לאישה עילה לדרוש גט.
6. גם חוסר יכולת לבעול מסיבות אחרות שאינן תלויות בכוח גברא, מהווה עילה לגירושין. ייתכן שאף כשיש ביאה, אך היא אינה מספקת כדי לגרום הנאה לאישה – יהווה הדבר עילה לגירושין, אך למעשה בתי הדין לא חייבו בגט במקרה כזה.

